

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΘΕΜΑ: ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΝΤΕΪΒΙΝΤ ΧΑΡΒΕΪ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Του Σωκράτη Προκοπίου

Επιβλέπωντας καθηγητής
Θωμάς Νουτσόπουλος

Ρέθυμνο 2016

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	3
Κεφάλαιο Πρώτο : Θεωρία Νεοφιλελευθερισμού.....	5
1.1 Ο Νεοφιλελευθερισμός στην Θεωρία.....	5
1.2 Ο Νεοφιλελευθερισμός στην Πράξη.....	18
Κεφάλαιο Δεύτερο : Θεωρία Κρίσης και Σύνδεση με Νεοφιλελευθερισμό	30
2.1 Θεωρία Κρίσης	30
2.2 Σύνδεση Νεοφιλελευθερισμού και Κρίσης.....	41
Επίλογος.....	50
Βιβλιογραφία.....	52

Πρόλογος

Ξεκινώντας να μιλάμε για την σημερινή κατάσταση μας έρχονται πολλά πράγματα στο μυαλό σχετικά με τους καιρούς που ζούμε. Παρατηρώντας προσεκτικά το τι συμβαίνει σε παγκόσμιο επίπεδο βλέπουμε μία έκρυθμή κατάσταση σε πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Βασική πηγή έμπνευσης κάθε κοινωνικού επιστήμονα αποτελεί αυτό που βιώνει την στιγμή παράγει το έργο του. Το σημαντικότερο πεδίο συζήτησης σήμερα αποτελεί αυτό της οικονομικής κρίσης. Η οικονομική κρίση που για κάποιους αποτελεί δομικό στοιχείο του καπιταλισμού, για άλλους μία μικρή περίοδος ύφεσης και για άλλους πολύ απλά δεν υφίσταται. Άλλο ένα κομμάτι που παρατηρούμε σήμερα είναι το πεδίο που γίνεται η πολιτική κουβέντα και τι ρόλο διαδραματίζουν οι κοινωνικές δυνάμεις. Η οικονομική πολιτική είναι ένα θέμα συζήτησης που μονοπωλεί την επιστημονική κοινότητα τα τελευταία χρόνια με κύριο επίδικο της κουβέντας την διέξοδο από αυτή την κρίση. Πάνω σε αυτή την συζήτηση όμως δεν ξεδιπλώνονται ίσως τα δύο πιο σημαντικά θέματα που θα έπρεπε να αποτελούν την βάση της. Το πρώτο είναι αυτό του τρόπου με το οποίο φτάσαμε στην οικονομική κρίση όχι όμως με στείρους όρους αλλά με μία σοβαρή συζήτηση πάνω στο τι είναι εν' τέλη οικονομική κρίση και προς τα που οδεύει ο σημερινός καπιταλισμός και από την άλλη οφείλουμε να εξετάσουμε το κοινωνικό ζήτημα δηλαδή προς ποια κατεύθυνση θα βρεθεί λύση και ποιες τάξεις θα ευνοηθούν.

Τα τελευταία 30 χρόνια παρατηρούμε ότι έχει κυριαρχήσει σε όλο τον κόσμο το νεοφιλελεύθερο ρεύμα. Βλέπουμε σήμερα ότι εκτυλίσσεται μία κρίση που για πολλούς μπορεί να αποτελέσει το τέλος του Νεοφιλελευθερισμού. Τι πραγματικά όμως είναι ο Νεοφιλελευθερισμός; Είναι μία μορφή δόμησης ενός πολιτικού συστήματος, ένα ρεύμα που στόχος του είναι η δημιουργία υγιούς οικονομικού περιβάλλοντος ή είναι ένα πρόγραμμα ανοικοδόμησης της ταξικής ισχύος της κεφαλαιοκρατικής τάξης. Θα εξετάσουμε ιστορικά το πως δομήθηκε ο κόσμος από την δεκαετία του 1970 και ταυτόχρονα πως αναδείχθηκε το νεοφιλελεύθερο ρεύμα ως κυρίαρχο, ποιες ήταν οι κοινωνικές

συνθήκες που επέφεραν αυτή την αλλαγή αλλά και ποιες οι παγκόσμιες ανακατατάξεις. Ειδικότερα την δεκαετία του 1980 θα γίνουν αλλαγές που θα διαμορφώσουν τον κόσμο όπως τον ξέρουμε σήμερα με την επικράτηση της Μάργκαρετ Θάτσερ στην Μ. Βρετανία, του Ρόναλντ Ρέιγκαν στις ΗΠΑ, την στροφή στην Κίνα προς τον σοσιαλισμό της Αγοράς και το τέλος του Ψυχρού πολέμου.

Συνοψίζοντας αυτό που θα μελετήσουμε από την μία είναι η ιστορική πορεία του Νεοφιλελεύθερου ρεύματος. Αρχικά θα εξετάσουμε το θεωρητικό του υπόβαθρο και την αντίληψη των νεοφιλελεύθερων για την κοινωνία, την οικονομία και την πολιτική. Στη συνέχεια θα δούμε στην πράξη πως εφαρμόστηκαν όλο αυτά καθώς και το τι αποτελέσματα είχαν. Ένα άλλο κομμάτι που μας ενδιαφέρει είναι η θεωρία της Κρίσης στο έργο του Χάρβεϊ σε συνδυασμό με την πολύπλοκη σχέση που αναπτύσσει με τον νεοφιλελευθερισμό.

Κεφάλαιο 1 : Θεωρία Νεοφιλελευθερισμού

1.1Ο Νεοφιλελευθερισμός στην Θεωρία

Βασικές θεωρητικές αρχές

Ξεκινώντας την ανάλυση μας σε θεωρητικό επίπεδο πάνω στην πολύπλοκη έννοια του Νεοφιλελευθερισμού, όπως αναλύεται εκτενώς στο έργο του DavidHarvey, πρέπει να δούμε αρχικά τις βασικές αρχές, την πηγή έμπνευσης του και τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες που εδραιώνουν αυτό το ρεύμα σε κυρίαρχο ρεύμα άσκησης οικονομικής πολιτικής (και όχι μόνο) από την δεκαετία του 70' και μετά. Σαν βάση αυτής της ανάλυσης οφείλουμε πρώτα απ'όλα να εξετάσουμε την κριτική που γίνεται από τους εμπνευστές της νεοφιλελεύθερης θεωρίας στην μέχρι τότε κυρίαρχη πολιτική του κευνσιανισμού και στις επιπτώσεις που είχε κατά την άποψη τους στην παγκόσμια οικονομία. Το πεδίο ανάπτυξης της νεοφιλελεύθερης θεωρίας ήταν το Πανεπιστήμιο του Σικάγο με τις δύο ηγετικές φυσιογνωμίες αυτού του ρεύματος να είναι ο Αυστριακός οικονομολόγος FriedrichvonHayek και ο Αμερικανός MiltonFreidman. Εστιάζει την ανάπτυξη της κυρίως στο πεδίο των οικονομικών αλλά πηγαίνει και στο πεδίο της πολιτικής φιλοδοξώντας να δομήσει το πλαίσιο εκείνο σώστης λειτουργίας των σύγχρονων κοινωνιών.

Η κριτική των βασικών συντελεστών της Νεοφιλελεύθερης θεωρίας και της λεγόμενης σχολής του Σικάγο στέκοταν κυρίως στην κρίση των αξιών της κλασσικής φιλελεύθερης σκέψης η οποία απειλούταν κυρίως απο δύο ρεύματα σκέψης το πρώτο και κυρίαρχο εκείνη την εποχή, αυτό του κευνσιανισμού και το δεύτερο αυτό του κομμουνισμού που είχε σαν στόχο την υπέρβαση της κεφαλαιοκρατίας. Η κριτική αυτή λοιπόν ξεκινάει απο μία σκοπία της ‘‘υπεράσπισης’’ των κλασσικών φιλελεύθερων ιδεών απέναντι στον παραγκωνισμό του στις σύγχρονες κοινωνίες εξαιτίας του έντονου κρατικού

παρεμβατισμού στην οικονομία και την ισχυροποίηση της διαπραγματευτικής δύναμης των εργατικών συνδικάτων σε συνθήκες ανάπτυξης του κεφαλαίου.

Οι βασικές λοιπόν αξίες οι οποίες καταπατούσανταν εκείνη την εποχή ήταν αυτές της ατομικής ιδιοκτησίας, της ελευθερίας του ατόμου και συνεπώς το πρότυπο του ανθρώπου στην κλασική φιλελεύθερη σκέψη, δηλαδή του ορθολογικού ανθρώπου-εγωϊστή, εκείνου που με βάση το συμφέρον κινείται μέσα στην κοινωνία και την αγορά και επιλέγει το καλύτερο για αυτόν. Οι νεοφιλελεύθεροι λοιπόν αντιλαμβάνονται οποιαδήποτε πολιτική η οποία βάζει περιορισμούς στην ανάπτυξη αυτών των συνθηκών προόδου αυτού του προτύπου ανθρώπου-αντιλήψεις οι οποίες αντιβαίνουν στην κλασική φιλελεύθερη αντίληψη και πρέπει να παραγκωνιστούν έπειτα από μία μάχη ιδεών που πρέπει να βγάλει νικητές τους ίδιους.

Πηγαίνοντας λοιπόν σε πιο βαθιά νερά ας δούμε λοιπόν τις αντιλήψεις των νεοφιλελεύθερων σχετικά με αυτές τις έννοιες και γιατί πιστεύουν ότι δεν πραγματώνονταν στον μεταπολεμικό δυτικό καπιταλισμό. Η πρώτη και κύρια αξία η οποία καταργείται είναι αυτή της ελευθερίας. Η ελευθερία όμως μπορούμε να πούμε ότι έχει μία διπλή έννοια όπως αρθρώνεται, από την μία την ελευθερία του ατόμου και τη δυνατότητα επιλογής του μέσα σε μία κοινωνία και από την άλλη προφανώς την ελευθερία της αγοράς.

Αρχικά, η ελευθερία του ατόμου καταργείται εξαιτίας των ιδεών που επιβάλλονται από τα αριστερά κινήματα και τα συνδικάτα, καθώς εκτός του ότι κρίνονται ως μειοψηφικές αντιλήψεις ταυτόχρονα δεσμεύουν τις ενέργειες ή τον ρόλο άλλων ανθρώπων μέσα σε μία κοινωνία χωρίς οι ίδιοι να έχουν την επιλογή των αποφάσεων που παίρνονται. Συνεπώς εδώ διαπιστώνεται ότι η συλλογική δράση κάποιων ανθρώπων ουσιαστικά δεσμεύει τις επιλογές κάποιων άλλων καταργώντας τρόπον τινά την ατομική τους ελευθερία. Εδώ οφείλουμε να αναφέρουμε το ότι και οι εταιρίες και οι επιχειρήσεις λογίζονται σαν άτομα, συνεπώς οι νεοφιλελεύθεροι επιλέγουν σαν κεντρική αξία η οποία δεν πραγματώνεται στο σήμερα την ελευθερία γιατί βλέπουν ότι παραβιάζεται από την ισχύ των εργατικών συνδικάτων στην άσκηση πολιτικής. Αυτό

παρατηρείται ιδιαίτερα στην μεταπολεμική περίοδο μέχρι την πετρελαϊκή κρίση καθώς τότε υπήρχε έντονη επιρροή των συνδικάτων και των εργατικών ενώσεων στην άσκηση πολιτικής σε μία πιο κοινωνική και προνοιακού τύπου κατεύθυνση. Συνεπώς συμπεραίνουμε ότι σε αυτό το κομμάτι κύριος πυρήνας της νεοφιλελεύθερης θεωρίας είναι το άτομο απέναντι στην συλλογική δράση που δεσμεύει το ίδιο το ατομικό συμφέρον απέναντι στα συμφέροντα κάποιου είδους συλλογικότητας. Κλασικό παράδειγμα αυτής της αντίληψης είναι η λογική του ανθρώπου που ενδιαφέρεται αποκλειστικά για τον εαυτό του όπως αυτή εκφράζεται στη σύναψη του ατομικού συμβολαίου εργασίας έναντι των συλλογικών συμβάσεων.

Πηγαίνοντας λοιπόν στην δεύτερη σημασία της έννοιας της ελευθερίας, δηλαδή της ελευθερίας της αγοράς περνάμε σε ένα εξίσου σημαντικό πεδίο της νεοφιλεύθερης θεωρίας. Η κυρίαρχη οικονομική πολιτική στα κράτη της Δύσης όπως προαναφέραμε ήταν αυτή του κενσσιανισμού. Αυτό σημαίνει από τη μία πολιτικές που στοχεύουν στην ενίσχυση του λεγόμενου κοινωνικού κράτους και σε μία διαδικασία διάχυσης των κερδών προς την κοινωνία μέσω της αύξησης μισθών, εργατικών δικαιωμάτων αλλά και διαφορετική κατανομή των φορολογικών υποχρεώσεων ανάλογα τα έσοδα. Επίσης σημαίνει έντονος κρατικός παρεμβατισμός στην αγορά με σκοπό την σταθεροποίηση της οικονομίας και την αύξηση της κατανάλωσης, μέσω της αύξησης της ενεργού ζήτησης, ιδιαίτερα σε καιρούς κρίσης (η λεγόμενη αντι-κυκλική δημοσιονομική πολιτική). Αυτή η παρεμβατική τάση των κρατών στα πλαίσια της σταθεροποίησης τα οδήγησε ακόμα και σε κρατικοποιήσεις επιχειρήσεων εν καιρώ κρίσης με στόχο την αποτροπή της χρεοκοπίας τους. Οι νεοφιλελεύθεροι είναι πολέμιοι της κενσσιανής διαχείρισης, του κρατικού παρεμβατισμού και της κατοχής δημόσιας περιουσίας, θεωρούν ότι αυτή η πολιτική εν συνόλω αποθαρρύνει την επιχειρηματική πρωτοβουλία και τις συνθήκες ανάπτυξης ευημερίας. Συνεπώς έχουν σαν αντίπαλο το λεγόμενο από τους ίδιους κράτος ‘γκουβερνάντα’, (μια ιδέα που αντλεί τις ρίζες της από τον πατερναλισμό) δηλαδή που συμπεριφέρεται κατά αυτόν τον τρόπο στις επιχειρήσεις και τους ασκεί έλεγχο.

Οι νεοφιλελεύθεροι αυτοπροσδιορίζονται ως κλασσικοί φιλελεύθεροι με κυρία πηγή έμπνευσης τους τον AdamSmith και το επιχείρημα του για το αόρατο χέρι της αγοράς. Πιστεύουν λοιπόν στην τάση της αγοράς να αυτορυθμίζεται απορρίπτοντας αυτούς που δεν αξίζουν και δεν είναι αρκετά ανταγωνιστικοί για να επιβιώσουν. Και γι' αυτό το λόγο αντιτίθενται στην κρατική παρέμβαση. Ο ρόλος του κράτους κατά τη γνώμη τους πρέπει να αρκείται μόνο στην ρύθμιση ενός πλαισίου αρμονικής λειτουργίας της αγοράς με σκοπό η ίδια να βρεί τον δρόμο της προς την δόμηση ενός ανταγωνιστικού και ορθολογικού περιβάλλοντος. Αυτό συνεπάγεται μία πολιτική ευνοϊκής μεταχείρισης των επιχειρήσεων με σκοπό την άνθιση των κερδών τους ακόμα και αν αυτό σημαίνει παροχή γενναίων φορολογικών ελαφρύνσεων. Συνεπώς το κράτος οφείλει να δημιουργήσει το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο για τις επιχειρήσεις περιορίζοντας το ρόλο του εκεί ενώ ταυτόχρονα πρέπει να προάγει καθεστώς πλήρους ελευθερίας της αγοράς για τις επιχειρήσεις ακόμα και για τα λεγόμενα κοινωνικά αγαθά όπως τις επιχειρήσεις ηλεκτροδότησης, άρδευσης, τηλεπικοινωνιών, μέσων μαζικής μεταφοράς κ.α. Υπάρχει βαθιά πίστη ότι όπου εμπλέκεται το επιχειρηματικό συμφέρον επικρατεί ορθολογικότητα η οποία προέρχεται από την ανάγκη του ιδιώτη να μεγιστοποιήσει τα κέρδη του. Το κράτος λοιπόν επειδή δεν κινείται από το συμφέρον του κέρδους δεν μπορεί ούτε να επενδύσει επαρκώς σε αυτές τις επιχειρήσεις ούτε να μεγιστοποιήσει την αποδοτικότητά τους, ενώ επίσης δεν κατέχει τις κατάλληλες πληροφορίες για το πως θα κινηθεί μέσα στην αγορά. Και από την άποψη των κινήτρων και από την άποψη της γνωστικής του πρόσβασης το κράτος κρίνεται ανεπαρκής μηχανισμός.

Από τα παραπάνω καταλαβαίνουμε το τεράστιο χάσμα που υπάρχει ανάμεσα στις αντιλήψεις των σοσιαλιστών οι οποίοι είναι υπέρμαχοι του κοινωνικού κράτους και της διατήρησης κρατικών επιχειρήσεων (χαρακτηριστικό παράδειγμα η Σουηδία) όσο και στην προφανή αντίθεση τους στα κομμουνιστικά καθεστώτα. Αυτή η αντίθεση πηγάζει όχι μόνο απο την αντίληψη τους περί ελευθερίας όπως προαναφέραμε αλλά και από την θεωρία της διάχυσης του πλούτου. Αυτό το επιχείρημα ουσιαστικά σημαίνει ότι όσο

μεγαλύτερα είναι τα κέρδη των επιχειρήσεων τόσο περισσότερο χρήμα επανεπενδύεται και επιστρέφει στην αγορά δημιουργώντας κέρδη για όλη την κοινωνία. Με λίγα λόγια τα κέρδη και η ανάπτυξη που γνωρίζει η κοινωνία είναι σάφως μεγαλύτερα από αυτά σε μία κοινωνικά προσανατολισμένη οικονομική πολιτική με αυξημένη φορολογία στις επιχειρήσεις ή σε ένα κομμουνιστικό κράτος.

Κλείνοντας λοιπόν με τις βασικές αρχές του νεοφιλελευθερισμού παρακάτω θα ασχοληθούμε κυρίως με τις αλλαγές στην οικονομική πολιτική στην πορεία προς την μετάβαση προς αυτό το οικονομικό μοντέλο: Πως ερμηνεύονται αυτές οι αλλαγές, τι σκοπό είχαν, που και για ποιους λόγους πρωτοεφαρμόστηκε το νεοφιλελεύθερο μοντέλο.

Βασικές Αλλαγές στην Οικονομία

Στρεφόμενοι λοιπόν στην ανάλυση του Νεοφιλελευθερισμού και των αλλαγών που επέφερε στην οικονομία παίρνουμε σαν αφετηρία την κρίσιμη όπως αποδείχθηκε δεκαετία του 1970. Η πετρελαϊκή κρίση η οποία έφερε μία σειρά ανακατατάξεων στην παγκόσμια οικονομία αποτέλεσε έναυσμα για μια ευρείας κλίμακας οικονομική μεταρρύθμιση σε βασικά κεφαλαιοκρατικά κέντρα, όπως αυτά των ΗΠΑ και της Μεγάλης Βρετανίας. Πριν συμβεί όμως αυτό έχουμε διάφορες ιστορικές παραμέτρους και συγκυρίες που οδήγησαν στην πλήρη εφαρμογή της οικονομικής μετάλλαξης και της εφαρμογής του νεοφιλελεύθερου μοντέλου πρώτα σε χώρες όπως η Χιλή και η Αργεντινή. Ιδιαίτερα το «πείραμα» της Χιλής χρησιμοποιήθηκε πάρα πολύ σαν ένα παράδειγμα χώρας με ραγδαία οικονομική ανάπτυξη και στην ουσία αποτέλεσε το «πρότυπο» για την εφαρμογή της ίδιας πολιτικής στην Μ.Βρετανία με την διαφορά βέβαια να είναι ότι στη Μ. Βρετανία δεν χρειάστηκε στρατιωτικό πραξικόπημα για την εφαρμογή του νεοφιλελεύθερου μοντέλου. Από την άλλη, παράδειγμα για τις ΗΠΑ αποτέλεσε ουσιαστικά ο δήμος της Νέας Υόρκης και οικονομικές μεταρρυθμίσεις που έκανε ύστερα από την χρεοκοπία του το

1975. Σε αυτό το κομμάτι όμως, οφείλουμε να πούμε πως σκοπός εδώ είναι να δούμε αυτές τις αλλαγές σε θεωρητικό επίπεδο πριν μπούμε στα πραγματικά αποτελέσματα αυτής της πολιτικής αλλά και γιατί οι νεοφιλελεύθεροι θεωρούσαν καίριες αυτές τις αλλαγές για την ανάπτυξη της οικονομίας.

Πριν δούμε λοιπόν πιο αναλυτικά αυτές τις δύο περιπτώσεις πλήρους εφαρμογής του νεοφιλελεύθερου μοντέλου ας εξετάσουμε τι ακριβώς είναι αυτό και ποιες είναι οι αλλαγές που έρχεται να επιφέρει στην οικονομία και τι διαφορετικό έχει από το οικονομικό μοντέλο ανάπτυξης και οργάνωσης της οικονομίας που ακολουθούνταν μεταπολεμικά. Αρχικά όπως αναφέραμε και πιο πάνω στόχος είναι η μεγιστοποίηση των κερδών των επιχειρήσεων και η δημιουργία πρόσφορου εδάφους για κέρδος αλλά από την άλλη και η δημιουργία ευκαιριών για την οικονομική και κοινωνική ανέλιξη των πιο εργατικών ή καλύτερα ορθολογικών ατόμων μέσα στην κοινωνία. Πως συμβαίνει όμως αυτό και πως θα δημιουργηθούν αυτές οι συνθήκες σύμφωνα με τους νεοφιλελεύθερους; Ο Harvey αυτή την πολιτική την αναλύει σαν το ακριβώς αντίθετο και στην πραγματικότητα σαν μία πολιτική επαναφοράς μιας ισχυρότερης ταξικής ισχύος (*Νεοφιλελευθερισμός Ιστορία και Παρόν, Κεφάλαιο 1, Σελ.45*) κάτι που μένει σαφώς να εξετάσουμε παρακάτω κατά πόσο ισχύει ή όχι.

Το βασικό πλαίσιο λειτουργίας όσο αναφορά αυτό το περιβάλλον είναι η αναμόρφωση του ρόλου του κράτους ρυθμιστή και αστυνόμου της ελεύθερης αγοράς με την παράδοση των υνίων της οικονομίας σε αυτούς που έχουν ως βασικό γνώμονα το κέρδος. Αυτό σημαίνει ότι το κράτος πρέπει να παραχωρήσει κάθε είδους επιχείρηση που κατέχει στα χέρια ιδιωτών ώστε να δημιουργήσει νέες αγορές οι οποίες σε συνθήκες ανταγωνιστικού περιβάλλοντος θα αναπτύξουν ανταγωνιστικά προϊόντα και κυρίως να ενισχύσει την ιδιωτική πρωτοβουλία και την επιχειρηματικότητα. Και το πιο βασικό εδώ ύστερα από την πώληση των κρατικών επιχειρήσεων είναι η δημιουργία φιλικής φορολογικής πολιτικής καθώς και η πίστη στην οικονομία της αγοράς θεσπίζοντας ένα σύστημα μη παρεμβατισμού στην οικονομία.

Ταυτόχρονα σημαίνει και διαφορετική πολιτική όσον αφορά την εργασία τα δικαιώματα της και την δυνατότητα διαπραγμάτευσης της θέσης της στην κοινωνία και την οικονομία (γι αυτό το θέμα θα μιλήσουμε πιο αναλυτικά παρακάτω σε συνάρτηση με την έννοια του ατόμου στην νεοφιλελεύθερη θεωρία). Συνοπτικά θα πούμε ότι και οι εργασιακές συνθήκες οφείλουν να γίνουν πιο ευέλικτες προκειμένου να εναρμονιστούν σε αυτό το πλαίσιο. Πως όμως αυτό φαίνεται να είναι κερδοφόρο για την κοινωνία; Η απάντηση λοιπόν που δίνουν οι νεοφιλελεύθεροι θεωρητικοί είναι η λεγόμενη θεωρία της διάχυσης. Δηλαδή ότι αυξάνοντας το κέρδος των επιχειρήσεων αυτό το κέρδος επιστρέφει στην κοινωνία κυρίως μέσω των επενδύσεων των ίδιων με σκοπό την συνεχιζόμενη ανάπτυξή τους. Και από την άλλη υπάρχει η σαφής ενίσχυση του τραπεζικού τομέα πέρα από τον ρόλο του να ρυθμίζει τις ροές κεφαλαίου προς τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά, κάτι που ήταν εξαιρετικά σπάνιο μέχρι πρότινος.

Πηγαίνοντας λοιπόν στα λεγόμενα πρώτα πειράματα πρακτικής εφαρμογής του νεοφιλελεύθερου μοντέλου θα συναντήσουμε δύο εντελώς διαφορετικές περιπτώσεις εφαρμογής του. Αρχικά στην Χιλή όπου το νεοφιλελεύθερο μοντέλο αναπτύχθηκε κατά την διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας του Πινοσέτ παρατηρούμε ότι ο τρόπος επιβολής του ήταν εντελώς διαφορετικώς από ότι στην πόλη της Νέας Υόρκης. Στη Χιλή υπήρχε πριν από τον Πινοσέτ η αριστερή κυβέρνηση Αλιέντε η οποία ασκούσε μια πολιτική η οποία ερχόταν σε σύγκρουση και με της οικονομικές ελίτ της Χιλής αλλά και με τα οικονομικά συμφέροντα των ΗΠΑ στην περιοχή της νότιας Αμερικής. Στο πραξικόπημα που ακολούθησε τον ορισμό της οικονομικής στρατηγικής που ακολούθησε η Χιλή του Πινοσέτ ανέλαβαν κυρίως Χιλιανοί οικονομολόγοι και τεχνοκράτες οι οποίοι είχαν περάσει από το πανεπιστήμιο του Σικάγο και ήταν σαφώς επηρεασμένοι από τα διδάγματα και το έργο του Μίλτον Φρίντμαν ενώ και ο ίδιος είχε αναλάβει συμβουλευτικό ρόλο στην αναμόρφωση της Χιλιανής οικονομίας κατά τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης Πινοσέτ. Σε αυτή την περίπτωση έχουμε μία μορφή βίαια νεοφιλελευθεροποίησης η οποία παράλληλα αξιοποιήθηκε στο μέγιστο βαθμό στην Μεγάλη Βρετανία της

Μάργκαρετ Θάτσερ όσο αναφορά το οικονομικό μοντέλο για το λεγόμενο θαύμα της Χιλής και τους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης που πετύχαινε η Χιλή της δεκαετίας του 1970 χάρις τον Φρίντμαν και την ομάδα του. Τα αποτελέσματα αυτής της οικονομικής πολιτικής χρησιμοποιήθηκαν για να απαντήσουν στην κρίση που είχε έρθει η οικονομία της Μεγάλης Βρετανίας και κατά συνέπεια το νεοφιλελεύθερο αντίδοτο αποτελούσε την μόνη λύση όπως φαίνονταν από την κυρίαρχη τάση των οικονομολόγων, των πολιτικών προσώπων και βέβαια των οικονομικών ελίτ.

Από την άλλη διαφορετικός είναι τρόπος που επιβάλλεται το ίδιο οικονομικό μοντέλο στην πόλη της Νέας Υόρκης. Σε αυτή την περίπτωση αφορμή δεν αποτέλεσε κάποια αριστερή ή εναλλακτική διαχείριση που εναντιωνόταν στα συμφέροντα των οικονομικών ελίτ αλλά μία οικονομική κατάρρευση του Δήμου της Νέας Υόρκη κάτι το οποίο όπως θα δούμε αρκετά παρακάτω συνδέεται άρρηκτα από μία περίοδο και μετά με την χρήση της νεοφιλελεύθερης θεραπείας. Με άλλα λόγια η σταδιακή μείωση της ομοσπονδιακής χρηματοδότησης που είχε ξεκινήσει από το 1970 οδήγησε την πόλη της Νέας Υόρκης στην αδυναμία κάλυψης του χρέους της το 1975 όταν και οι επενδυτικές τράπεζες αρνήθηκαν να καλύψουν το χρέος οδηγώντας τη σε χρεοκοπία. Η δημοσιονομική διαχείριση δεσμεύτηκε από θεσμούς στους οποίους μετείχαν οι πιστωτές της πόλης και πέρα από τις αξιώσεις στα φορολογικά έσοδα του δήμου επέβαλαν ένα σωρό περικοπές σε κοινωνικά αγαθά υποβαθμίζοντας τα ενώ η οικονομική ασφυξία εξανάγκασε τα συνδικάτα των εργαζομένων να επενδύσουν τα χρήματα από τα συνταξιοδοτικά τους ταμεία σε ομόλογα της πόλης υπό τον φόβο της πλήρους απώλειας τους. Το αποτέλεσμα το οποίο διαφαίνεται ξεκάθαρα είναι ότι αυτές οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις ανάγουν σε υψίστης σημασίας ζήτημα την δημοσιονομική πειθαρχία σε συνδυασμό με την επικράτηση της επιχειρηματικής λογικής σε κάθε κομμάτι της κοινωνίας ακόμα και αυτό που έχει την μορφή κοινωνικού αγαθού όπως και στην περίπτωση της Νέας Υόρκης είτε αυτό αφορά την κοινωνική ασφάλιση ή για παράδειγμα την παιδεία. Όπως και να έχει το «πείραμα» της Νέας Υόρκης έδειξε στις ΗΠΑ

καθώς και στις οικονομικές ελίτ του χρηματοπιστωτικού τομέα και των μεγάλων επιχειρήσεων το δρόμο που έπρεπε να ακολουθήσουν προκειμένου να επεκτείνουν αυτό το μοντέλο σε εθνικό πλέον επίπεδο.

Η κοσμοθεωρία του Νεοφιλελευθερισμού : το άτομο και η ενίσχυση της ιδιωτικής Πρωτοβουλίας

Όπως είπαμε και παραπάνω ο νεοφιλελευθερισμός δανείζεται και επαναπροσδιορίζει ή μάλλον οικειοποιείται εκ νέου όρους και ιδέες του κλασσικού φιλελευθερισμού δίνοντας τους νέο νόημα. Ένας από αυτούς τους όρους είναι η έννοια του ατόμου και της ελευθερίας του που ανάγεται σε υπέρτατη αξία και αξιοποιήθηκε στο μέγιστο κατά καιρούς από τους πολιτικούς ηγέτες αυτού του ρεύματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του προηγούμενου είναι η ανύψωση κατά καιρούς κοινωνικών ανθρωπότυπων όπως αυτό του δαιμόνιου επιχειρηματία ο οποίος επενδύει και στηρίζει ενεργά την οικονομία ή εκείνο του σκληρά εργαζόμενου ανθρώπου που προσπαθεί να παρέχει ότι καλύτερο στην οικογένεια του

Η κλασσική φιλελεύθερη θεωρία λοιπόν ανάγει το άτομο στην υπέρτατη αξία της αστικής κοινωνίας, στο πυρήνα της βρίσκεται το ορθολογικό άτομο-εγωιστής που με βάση το συμφέρον επιδιώκει το καλύτερο δυνατό για εκείνο, αλλιώς το ωφέλιμο άτομο εκείνο που εργαλειοποιεί τα πάντα γύρω του για να πετύχει τον σκοπό του. Η άποψη των νεοφιλελεύθερων είναι ότι αυτό είναι το πρότυπο ανθρώπου το οποίο πρέπει οι σύγχρονες κοινωνίες να του δώσουν τα εφόδια για να αναπτύξει στο μέγιστο βαθμό τις δυνατότητες τους και τα ταλέντα του. Τα εφόδια αυτά είναι η εύρυθμη λειτουργία της αγοράς και η διασφάλιση της ελευθερίας. Η διασφάλιση της ελευθερίας σημαίνει με λίγα λόγια την εξ ορισμού εναντίωση στην συλλογική οργάνωση και δράση καθώς λογίζεται ως κάτι που δεν διέπεται από ελευθερία αφού δεσμεύει είτε άτομα που μετέχουν σε αυτή την οργάνωση είτε όχι. Η συλλογική δράση θεωρείται

για πολλούς απώλεια χρόνου, εν ολίγοις μη ορθολογική σε σχέση με τον ατομικό δρόμο της βελτίωσης του ίδιου του ατόμου και της προσπάθειας του να εξελιχθεί ανεξαρτήτως τι κάνουν οι άλλοι γύρω του. Επίσης σαν συμπέρασμα από αυτό αντιλαμβανόμαστε ότι μια θεωρία που βασίζεται ως η ίδια θέλει να υποστηρίξει στις κλασσικές φιλελεύθερες αξίες έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τις μαρξιστικές αναλύσεις περί ταξικών συγκρούσεων. Αντιθέτως υποστηρίζεται εντόνως η άποψη που λέει πως αν διασφαλίσουμε τις παραπάνω συνθήκες λειτουργίας της κοινωνίας τότε θα έχουμε μία πραγματικά αξιοκρατική κοινωνία όπου ο καθένας θα έχει αυτό που του αξίζει.

Σε αυτή τη λογική λοιπόν έρχεται και η απάντηση τους στην φτώχεια ή στην ανεργία. Το ορθολογικό άτομο, το άτομο υπόδειγμα κατά την νεοφιλελεύθερη θεωρία οφείλει να κάνει να πάντα και να εργαστεί σκληρά πάντα με γνώμονα το συμφέρον για να μπορέσει να αναπτυχθεί. Συχνό παράδειγμα είναι αυτό της ανεργίας όπου η εξήγηση που μπορεί να δοθεί είναι ότι κάποιος ο οποίος δεν βρίσκει δουλειά ευθύνεται ο ίδιος ό οποίος δεν επένδυσε αρκετά στην εκπαίδευση και την κατάρτιση τους. Αυτή η λογική αποτελεί και μία εύκολη μεταφορά των ευθυνών από τις κυβερνήσεις ή το ίδιο το οικονομικό σύστημα στα άτομα ενώ παράλληλα οδηγεί στο πάγωμα των αντιδράσεων εξαιτίας της υπονόμησης της συλλογικής δράσης. Δεν είναι άλλωστε καθόλου τυχαία άλλωστε και η ρήση της Μάργκαρετ Θάτσερ πως δεν υπάρχει κοινωνία παρά μόνο άτομα και οι οικογένειες τους κάνοντας με αυτόν τον τρόπο μία σύνοψη των όσων είπαμε παραπάνω ότι δηλαδή οι νεοφιλελεύθεροι βλέπουν τα άτομα σαν μονάδες που πρέπει να παλεύουν για το καλύτερο δυνατό για εκείνους. Τις πτυχές αυτής καθώς και τις επιπτώσεις της θα τις δούμε παρακάτω περνώντας από τη θεωρητική ανάλυση του νεοφιλελευθερισμού στο τι συμβαίνει στην πράξη.

Συνοψίζοντας όμως εδώ σε αυτό το κομμάτι βλέπουμε ήδη κάποιες μεταλλάξεις από τον κλασσικό φιλελευθερισμό. Μπορούμε να πούμε με ασφάλεια ότι λείπουν εμφανώς οι έννοιες του πατριωτισμού και της ενότητας όπως εκφράζονταν (παρά την ρητορική που ανέπτυσαν αρκετοί

νεοφιλελεύθεροι ηγέτες κυρίως για να κάνουν κοινωνικές συμμαχίες και να δαιμονοποιήσουν την αριστερά και την κάθε μορφή κρατικού παρεμβατισμού) στις πρώιμες αστικές κοινωνίες ενώ υπάρχει έντονη αντίληψη ότι πλέον μιλάμε για ένα παγκοσμιοποιημένο σύστημα και το πως αρθρώνεται αυτό θα το αναλύσουμε ακριβώς παρακάτω.

Διεθνείς και Υπερεθνικοί Θεσμοί: Η παγκοσμιοποιημένη οικονομία

Η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία δίνει μεγάλη έμφαση στον παγκόσμιο χαρακτήρα της οικονομίας και στην ανάγκη διασφάλισης του περιβόητου πλαισίου της εύρυθμης λειτουργίας της αγοράς σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτό σημαίνει αυτομάτως ότι εφόσον οι κυρίαρχες οικονομίες εφαρμόσουν με επιτυχία το νεοφιλελεύθερο αντίδοτο στη συνέχεια αυτή η συνταγή θα αρχίσει να επηρεάζει εκτός από άλλες χώρες και τους διεθνείς οργανισμούς οι οποίοι συστάθηκαν για να διασφαλίσουν την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων που εγκαθιδρύθηκε μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο. Σταδιακά η λεγόμενη μάχη ιδεών που αναφέραμε λίγο παραπάνω εγκαθιδρύθηκε σαν μία παγκόσμια οικονομική συνταγή που στόχο είχε την διασφάλιση του διεθνούς εμπορίου και της ροής κεφαλαίων.

Η νεοφιλελεύθερη στροφή σε ΗΠΑ και Μ. Βρετανία έφερε ανακατατάξεις σε παγκόσμιο επίπεδο κυρίως λόγω των ΗΠΑ και της ηγεμονίας που είχε στον λεγόμενο ελεύθερο κόσμο. Χρησιμοποιώντας παγκοσμίους θεσμούς όπως το ΔΝΤ και την Παγκόσμια Τράπεζα το νεοφιλελεύθερο μοντέλο αποτέλεσε την κύρια μέθοδο αντιμετώπισης κρίσεων σε πολλά αναπτυσσόμενα κράτη από την δεκαετία του '80 και μετά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα που αναφέρει ο Χάρβεϊ μπορούμε να βρούμε πάρα πολλά με ίσως πιο χαρακτηριστικό αυτό του Μεξικό και την χρεοκοπία του 1982 και τον ρόλο που διαδραμάτισε το ΔΝΤ στην διάσωση της οικονομίας και στο τι όρους επέβαλε.

Αυτού του είδους η οικονομική πολιτική είχε ως βασικό άξονα την δημιουργία μιας παγκόσμιας οικονομίας με έντονες σχέσεις αλληλεξάρτησης που οφείλεται στην συνεχή ροή κεφαλαίων και προϊόντων. Για να συμβεί αυτό οι

οικονομίες πρέπει αρχικά όπως είπαμε και πριν να απελευθερωθούν από τα δεσμά τους αλλά και να χτίσουν ένα ισχυρό τραπεζικό σύστημα. Αυτό συνοπτικά είναι το κυρίαρχο νεοφιλελεύθερο δόγμα που εισχώρησε σε διεθνείς οργανισμούς όπως το ΔΝΤ και εν τέλει έπαιξε μεγάλο ρόλο στην εξάπλωση των νεοφιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων.

Ταυτόχρονα υπάρχει μία τάση για συνεχή συνεργασία και ανάπτυξη αυτών των σχέσεων αλληλεξάρτησης μέσα από δημιουργία διακρατικών συνασπισμών και θεσμών προκειμένου να διασφαλιστεί αυτή η κατάσταση. Υπάρχει μία έντονη τάση και μία έντονη χρεία διεθνισμού και ενίσχυσης των διακρατικών συνεργασιών στους νεοφιλελεύθερους θεωρητικούς ιδιαίτερα μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και το τέλος του ψυχρού πολέμου όπως η αντίληψη περί του τέλους της ιστορίας και της επικράτησης του καπιταλισμού. Αντιλήψεις τέτοιου είδους κυρίως επικροτούν την ενίσχυση της οικονομικής αλληλεξάρτησης και την διαμόρφωση ενός πλαισίου ειρήνευσης με στόχο την οικονομική ευμάρεια των αγορών.

Σχετικά με αυτό μπορούμε να κάνουμε και την σύνδεση με το καταμερισμό της εργασίας και πως έχει διαμορφωθεί σε παγκόσμιο επίπεδο. Κάτι το οποίο διαφαίνεται πολύ έντονα στον Χάρβεϊ και πιο συγκεκριμένα στο κεφάλαιο 5 του βιβλίου του *Νεοφιλελευθερισμός: Ιστορία και Παρόν* είναι ο ρόλος της Κίνας από την δεκαετία του '80 όπου συνέβαλε στην εξάπλωση του νεοφιλελευθερισμού καθώς η στροφή στον σοσιαλισμό της αγοράς και το άνοιγμα στο διεθνές κεφάλαιο της οικονομίας της άλλαξε κατά πολύ τα στάνταρ της ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η νεοφιλελεύθερη αντίληψη για τον παγκόσμιο χαρακτήρα της οικονομίας αποτελεί επίσης μία παραλλαγή των κλασικών φιλελεύθερων αντιλήψεων. Σαν σύνοψη όλων των παραπάνω η άποψη περί αναγκαίας εδραίωσης αυτού του πλαισίου ελευθέρων συναλλαγών και άρση των οικονομικών περιορισμών των επιχειρήσεων σε παγκόσμιο επίπεδο αντλείται κατευθείαν σε πιο εκσυγχρονισμένο επίπεδο από τη μία από την αντίληψη περί αξιοκρατίας της αγοράς και πλήρους ισοτιμίας εντός της και από την άλλη από την αντίληψη

περί ανθρώπινου είδους ως ένα χωρίς διαχωρισμούς ανάμεσα σε φυλή, έθνος ή τάξη.

Καταλήγοντας, εξετάζοντας την θεωρητική χαρτογράφηση του νεοφιλελευθερισμού βλέπουμε ένα ρεύμα το οποίο επαναπροσδιορίζει κλασσικές έννοιες του φιλελευθερισμού βάζοντας νέα στοιχεία και διαχωρίζοντας την θέση του νεοφιλελευθερισμού το κυρίαρχο ρεύμα της εποχής τον κενσινισμό. Στο επόμενο σκέλος του 1^ο κεφαλαίου θα εξετάσουμε την συνέπεια θεωρίας και πράξης του νεοφιλελευθερισμού βλέποντας κατά πόσο όλα αυτά που ισχυρίζονται οι νεοφιλελεύθεροι στοχαστές εφαρμόστηκαν και αντλώντας πληροφορίες από το έργο του Χάρβεϊ θα προσπαθήσουμε να δώσουμε απάντηση στο ερώτημα που έθεταν κατά καιρούς κριτικοί του νεοφιλελευθερισμού αν δηλαδή είναι ένα ουτοπικό πρόγραμμα που δεν μπορεί να προσφέρει την ελευθερία την οποία υπόσχεται ή αν είναι ένα πρόγραμμα που έχει ως ξεκάθαρο στόχο την αναδιανομή υπέρ των κυρίαρχων οικονομικών τάξεων.

1.2 Ο Νεοφιλελευθερισμός στην Πράξη

Το Νεοφιλελεύθερο Κράτος

Ο Χάρβεϊ προσπαθώντας να ορίσει την έννοια του Νεοφιλελευθερισμού παραθέτει δύο εκδοχές για το τι είναι και ποιοι είναι οι στόχοι αυτού του ρεύματος. Η πρώτη άποψη αρθρώνεται σαν ένα θεωρητικό σχέδιο επαναπροσδιορισμού του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος και αναδιοργάνωσης του. Σαν δεύτερη εκδοχή η οποία αποτελεί συνέχεια της πρώτης είναι η ενίσχυση της καπιταλιστικής συσσώρευσης της αστικής τάξης και των οικονομικών ελίτ. Ο Χάρβεϊ βλέπει την δεύτερη σαν τον ορισμό του νεοφιλελευθερισμού, δηλαδή ένα πρόγραμμα παλινόρθωσης της ταξικής ισχύος της αστικής τάξης ύστερα από μία περίοδο συμβιβασμού της με την εργατική τάξη για λόγους διατήρησης του μεταπολεμικού statusquo. Μέσα από αυτό το συμπέρασμα δίνει και έναν ορισμό για το νεοφιλελεύθερο κράτος ο οποίος είναι ότι το κράτος με κάθε μέσο για να επιτύχει αυτό τον σκοπό της μεγιστοποίησής του κέρδους του κεφαλαίου σε βάρος των άλλων τάξεων, σκοπός του δηλαδή είναι η μεγιστοποίηση των κερδών του κεφαλαίου με κάθε τρόπο.

Παίρνοντας λοιπόν τον ορισμό του Χάρβεϊ αντιλαμβανόμαστε εξ' αρχής ότι στο βωμό της μεγιστοποίησης του κέρδους αυτοαναιρείται σχεδόν όλη η κοσμοθεωρία του νεοφιλελευθερισμού για τις κλασσικές αντιλήψεις περί ατομικής ελευθερίας όπως και σε πολλές περιπτώσεις που θα δούμε παρακάτω και έννοιες όπως αυτές τις δημοκρατίας και τις κοινωνικής δικαιοσύνης. Η νεοφιλελεύθερη ατζέντα για να προωθηθεί και να εδραιωθεί ως η κυρίαρχη οικονομική πολιτική πέρασε πολλά στάδια πρώτα που δείχνουν ότι το

επιχείρημα του Χάρβεϊ εν τέλει αποδεικνύεται αληθές. Η αντίληψη ότι ο μεταπολεμικός τρόπος λειτουργίας του καπιταλισμού έθετε περιορισμούς στους ανθρώπους και στις κοινωνίες ώστε να ξεδιπλώσουν τις δυνατότητες τους δημιούργησε τις συνθήκες για επιβολή μεγάλων αλλαγών που άρχισαν σταδιακά από την δεκαετία του '70 και κορυφώθηκαν την δεκαετία του '80 και μετά. Η κατάσταση που επικρατούσε μεταπολεμικά και ο ταξικός συμβιβασμός που υπήρχε τελείωσε σταδιακά με την πετρελαϊκή κρίση και την αδυναμία του κεφαλαίου να συσσωρεύει πλούτο όπως τα προηγούμενα χρόνια (όσο αναφορά την σχέση της κρίσης με τον νεοφιλελευθερισμό θα ασχοληθούμε εκτενέστερα παρακάτω). Το πρώτο πράγμα το οποίο οδήγησε στη λήξη του συμβιβασμού είναι η πίεση για δημιουργία πιο ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, το οποίου σήμαινε και την δημιουργία πιο ευέλικτου εργατικού δυναμικού και άρση των εργατικών κεκτημένων των προηγούμενων χρόνων.

Το παράδειγμα της Χιλής, του δήμου της Νέας Υόρκης, του Μεξικό, της Αργεντινής και σε μεγαλύτερη κλίμακα αυτά της Μ. Βρετανία και των ΗΠΑ αποδεικνύουν ποια είναι η πραγματική ατζέντα και οι στόχοι του νεοφιλελευθερισμού και πως οι αντιφάσεις θεωρίας και πράξης ξεγυμνώνουν τα ανθρωπιστικά επιχειρήματα του. Το πρόβλημα του Κράτους που περιορίζει της δυνατότητες ανάπτυξης και κατά συνέπεια πλήττει και τα κατώτερα στρώματα καθώς μπλοκάρει τις δυνατότητες ανάδειξης των ταλέντων και δυνατοτήτων τους ενώ ταυτόχρονα τους δεσμεύει την ατομική τους ελευθερία μετατρέπεται σε ένα κράτος που θυσιάζει τα εργατικά κεκτημένα, τη δυνατότητα άσκησης πίεσης των κατώτερων στρωμάτων και ουσιαστικά την ίδια την ελευθερία τους στα πλαίσια της αστικής δημοκρατίας. Τα πραξικοπήματα σε Χιλή και Αργεντινή αποτελούν για το Χάρβεϊ χαρακτηριστικά παραδείγματα του πως ο πρωταρχικός στόχος της νεοφιλελεύθερης συνταγής είναι η περαιτέρω συσσώρευση πλούτου στα χέρια των ελίτ και όχι απλώς η άρση των περιορισμών των μεταπολεμικών κοινωνιών. Το βασικό κομμάτι εδώ είναι πως η νεοφιλελεύθερη κριτική βασίστηκε κατά πολύ στην αδυναμία των κρατών από τη μία να αποφύγουν τις κρίσεις και από την άλλη να ελαττώσουν τις δαπάνες τόσο της δικές τους όσο

και των ίδιων των πολιτών τους. Η κριτική αυτή εστίαζε στο πως οι ιδιωτικοποιήσεις των κοινωνικών αγαθών θα ευνοήσουν πρώτα από όλους αυτούς που τα έχουν περισσότερο ανάγκη καθώς ο ανταγωνισμός θα μείωνε τις τιμές των προϊόντων. Ταυτόχρονα οι νεοφιλελεύθεροι πίστευαν έντονα ότι με μεγαλύτερους ρυθμούς ανάπτυξης για το κεφάλαιο η διάχυση του πλούτου στην κοινωνία θα ήταν και αυτή μεγαλύτερη. Αυτό το επιχείρημα βέβαια βλέπουμε ότι δεν ισχύει καθώς ο πλούτος διαχέεται κυρίως μέσω του τραπεζικού προϊόντος σαν αντίδοτο στις μειώσεις μισθών και κοινωνικών παροχών.

Πως φτάνουμε όμως σε αυτό το σημείο; Όπως προαναφέραμε η πετρελαϊκή κρίση ήταν το πρώτο βήμα για ραγδαίες αλλαγές στα δύο μεγάλα καπιταλιστικά κέντρα. Η ανάγκη για αλλαγές προήλθε από μερίδες των οικονομικών ελίτ που ταύτισαν τα συμφέροντα από τη μία στις ΗΠΑ με το ρεπουμπλικανικό κόμμα και από την άλλη στην Μ. Βρετανία με τους συντηρητικούς. Και από εκεί γεννήθηκε ο λεγόμενος Νεοσυντηρητισμός με σκληρή πολιτική ρητορική και συνδυάζοντας σκληρή στάση απέναντι στα εργατικά συνδικάτα, την αριστερά και κάθε μορφής κρατικού παρεμβατισμού είχε σκοπό να επιβάλει την νεοφιλελεύθερη συνταγή με κάθε δυνατό μέσο. Σαν ρεύμα οφείλουμε να πούμε ότι έχει καθαρά πολιτικά χαρακτηριστικά και μπολιάζεται με τη νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική. Η πολιτική αυτού του ρεύματος εκφράζεται σαν ένα σκληρό μέσο επιβολής των νεοφιλελεύθερών όρων στο εσωτερικό των κρατών ενώ στο εξωτερικό εκφράζει την αντίληψη (ειδικότερα των ΗΠΑ) της ανάδειξης της δύναμής και της υπεροχής του κράτους. Για το δεύτερο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο εντονότερος παρεμβατισμός που ανέπτυξαν οι ΗΠΑ κοιτώντας κυρίως προς την Λατινική Αμερική και τις χώρες του τρίτου κόσμου χρησιμοποιώντας κυρίως τους συσχετισμούς τους σε διεθνείς οργανισμούς όπως το ΔΝΤ αλλά και στην περίπτωση της Μ. Βρετανίας στον πόλεμο για τα νησιά Φώκλαντ.

Στόχος λοιπόν της Νεοσυντηρητικής απάντησης είναι η καταστολή αντιδράσεων των στρωμάτων που πλήττονται από την οικονομική πολιτική. Η

επιστράτευση των απεργών και τα σκληρά μέτρα καταστολής ήταν το κύριο μέσω κατευνασμού των αντιδράσεων προκειμένου να διασφαλιστεί η συνέχιση της νεοφιλελεύθερης συνταγής. Μεγαλύτερα παραδείγματα αποτελούν αυτά της απεργίας των ανθρακωρύχων και άλλων σωματείων επί κυβερνήσεως Θάτσερ στην Μ. Βρετανία όπως και η επιστράτευση των ελεγκτών εναέριας κυκλοφορίας στις ΗΠΑ. Αυτό δημιουργεί ένα σημαντικό σημείο κριτικής για το πως επιβάλλονται στο εσωτερικό αυτές οι αλλαγές.

Όπως είδαμε λίγο πιο πάνω αυτές οι νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις δεν εφαρμόστηκαν εντελώς ανώδυνα. Πέρα από τις χώρες στις οποίες αυτό το μοντέλο επιβλήθηκε εκτός του πλαισίου της αστικής δημοκρατίας σε συνεργασία πάντα με τις οικονομικές ελίτ οι αλλαγές αυτές ήρθαν πολλές φορές και μέσα από εκλογικές διαδικασίες όπως στα 2 κύρια παραδείγματα μας. Μία κριτική ως προς το τρόπο επιβολής του νεοφιλελευθερισμού είναι ότι στην προσπάθεια καταστολής των αντιδράσεων και επιβολής του οικονομικού του μοντέλου έχουμε πληθώρα μηχανισμών και πολιτικών εργαλείων που χρησιμοποιούνται. Ένα παράδειγμα είναι η ταύτιση των εργατικών ενώσεων και των απεργών ως κινδύνους για την κάθε χώρα και την οικονομία με στόχο την τρομοκράτηση τους και την στοχοποίηση τους ως αποσταθεροποιητικούς παράγοντες μίας νέας πορείας. Ταυτόχρονα στο πολιτικό κομμάτι το άνοιγμα στα συντηρητικά κομμάτια της κοινωνίας μέσω της ανάδειξης της οικογένειας και του σκληρά εργαζόμενου ατόμου ως κυρίαρχα σε αντιπαράθεση με τον εργάτη που όλο ζητά περισσότερα ενώ δεν είναι αρκετά ανταγωνιστικός οδήγησε σε μία πόλωση που ευνόησε τα νεοσυντηρητικά κόμματα να διατηρηθούν και να συνεχίσουν την πολιτική τους. Έντονη κριτική επίσης ασκείται στον κρατικό μηχανισμό που κινητοποιείται προκειμένου αυτό το πρόγραμμα να γίνει πραγματικότητα όπως γίνεται πιο εμφανές την δεκαετία του '80 στις ΗΠΑ επί προεδρίας Ρέιγκαν όπου οι κοινωνικές δαπάνες είχαν μειωθεί δραματικά σε αντίθεση με τις εξοπλιστικές δαπάνες .

Συνοψίζοντας αυτό το κομμάτι βλέπουμε τα πρώτα στοιχεία από τον ορισμό του Χάρβεϊ για το νεοφιλελεύθερο κράτος. Προσπαθώντας, λοιπόν να

καλύψουμε κάθε πτυχή αυτού του φαινομένου θα εξετάσουμε στη συνέχεια τις οικονομικές συνέπειες αυτής της πολιτικής.

Οι Πραγματικές Αλλαγές στην Οικονομία

Ο Χάρβεϊ από την αρχή κιάλας του πρώτου κεφαλαίου του συγγράμματος του *Νεοφιλελευθερισμός: Ιστορία και Παρόν* παρατηρεί ότι ο νεοφιλελευθερισμός περισσότερο λειτούργησε σαν ένα μοντέλο αναδιανομής του πλούτου παρά σαν μοντέλο παραγωγής περισσότερου. Όπως εντοπίζει στο τέλος του συγγράμματος του οι ρυθμοί ανάπτυξης δεν ανέβηκαν τόσο δραματικά όσο ισχυρίζονταν οι νεοφιλελεύθεροι αναλογιζόμενοι κιάλας την ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη. Η βασική οικονομική συνέπεια των οικονομικών μεταρρυθμίσεων είναι το άνοιγμα της ταξικής ψαλίδας αντλώντας στοιχεία κυρίως από το αμερικανικό παράδειγμα και η ενίσχυση του χρηματοπιστωτικού τομέα και του ρόλου του. Το τρίτο σημαντικό κομμάτι που εφάπτεται στο άνοιγμα των ροών χρήματος σε διεθνές επίπεδο θα αναλυθεί εκτενέστερα παρακάτω.

Το βασικό στοιχείο που χρησιμοποιεί ο Χάρβεϊ εδώ για να αναλύσει το επιχείρημα του είναι μία σειρά από σχήματα και στοιχεία που υποδεικνύουν την ενίσχυση της εισοδηματικής ανισότητας. Το παράδειγμα των ΗΠΑ είναι το πιο χαρακτηριστικό αφού από τα τέλη της δεκαετίας του '70 και μετά αυξήθηκε κατά πολύ το μερίδιο περιουσιακών στοιχείων που κατείχε το ανώτερο 1% του πληθυσμού ενώ σταδιακά αυξήθηκε κατά πολύ και το μερίδιο του ανώτερου 0,1% στο εθνικό εισόδημα (*Νεοφιλελευθερισμός Ιστορία και Παρόν, σχήματα 1.2 και 1.3, σελ.42 και σελ. 43 αντίστοιχα*). Παρόμοια στοιχεία παραθέτει και για την Μ. Βρετανία και τη Γαλλία.

Ένα ακόμα στοιχείο που υποστηρίζει αυτό το επιχείρημα είναι η αύξηση των μισθών και των μόνους των διευθυντικών στελεχών σε σχέση με τη μείωση του ημερομίσθιου (σχήμα 1.4 σελ.44). Αυτό το στοιχείο είναι φανερό ότι

υποδηλώνει μία σαφή τάση των τελευταίων 30 ετών να ανοίγει η ταξική ψαλίδα και οι οικονομικές ελίτ να επανακτούν την ισχύ τους. Ακόμα σημαντικό στοιχείο που υποδηλώνει το χαρακτήρα της νεοφιλελευθεροποίησης είναι η φορολογία. Όπως διαπιστώνει ο Χάρβεϊ η φορολόγηση του ημερομίσθιου δεν έχει μειωθεί καθόλου τα τελευταία χρόνια στην Αμερική σε αντίθεση με τους φόρους ακίνητης περιουσίας και τους φόρους για κέρδη που προέρχονται από επενδύσεις. Ανάλογα παραδείγματα τέτοιας διαφοροποίησης στο εισόδημα μπορούμε να βρούμε σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό και σε άλλες χώρες που δοκίμασαν την ίδια συνταγή όπως το Μεξικό, η Αργεντινή, η Νότια Κορέα και πολλές ακόμα άλλες.

Το διαρκές άνοιγμα της ταξικής ψαλίδας οδήγησε σταδιακά ειδικά στην Αμερική στην υποκατάσταση του εισοδήματος μέσω του δανεισμού. Εδώ παρατηρούμε άλλο ένα στοιχείο που υποδεικνύει την άνοδο του ρόλου του χρηματοπιστωτικού τομέα. Όπως διαπιστώνει ο Χάρβεϊ στο βιβλίο του *Το αίτιο του κεφαλαίου και οι κρίσεις του καπιταλισμού* βλέπουμε στο πρώτο σχήμα στη σελίδα 30 το πως τα τελευταία τριάντα χρόνια με εξαίρεση το 1993 έχουμε ραγδαία άνοδο στις πληρωμές με πιστώσεις έναντι διαθέσιμου εισοδήματος. Ακόμα ένα στοιχείο με το οποίο ασχολείται ο Χάρβεϊ εκτενέστερα στο συγκεκριμένο βιβλίο είναι τα στεγαστικά δάνεια και πως ο χρηματοπιστωτικός τομέας ενίσχυσε την λειτουργία του κατασκευαστικού μέσω των στεγαστικών δανείων.

Αυτά τα στοιχεία αποτελούν το κομμάτι στο οποίο αποτυπώνεται σε βάθος χρόνου η ανοδική δραστηριότητα του τραπεζικού τομέα κάτι το οποίο έχει προφανώς βαθύτερες αιτίες. Βασική διαφοροποίηση του νεοφιλελεύθερου μοντέλου αποτελεί σε σχέση με αυτό της περιόδου από το 1945 έως και τα μέσα τις δεκαετίας του 1970 είναι το στοιχείο του μονεταρισμού. Η στασιμότητα στην οικονομία των ΗΠΑ και τις Μ. Βρετανίας επέφερε αλλαγές στην νομισματική πολιτική τους μετά την εκλογή των Ρέιγκαν και Θάτσερ αντίστοιχα. Το σοκ Βόλκερ, όπως ονομάστηκε στις ΗΠΑ, ήταν η πρώτη στροφή στην οικονομική πολιτική που έδειχνε την νεοφιλελεύθερη

κατεύθυνση ενώ για την Μ. Βρετανία σημαντικό ρόλο σε αυτό έπαιξε ο Κιθ Τζόσεφ αλλάζοντας άρδην την οικονομική πολιτική και την κοινωνική κατεύθυνση που υπήρχε στο βρετανικό κράτος. Η αλλαγή του ρόλου της κεντρικής τράπεζας που μείωσε την κυκλοφορία του χρήματος για να περιορίσει τον πληθωρισμό οδήγησε ταυτόχρονα και στην απορρύθμιση της εργασίας. Παράλληλα οι ιδιωτικοποιήσεις κρατικών επιχειρήσεων και παροχών απέκτησαν κύριο παράγοντα της αλλαγής αυτής.

Οι ιδιωτικοποιήσεις αποτελούν ίσως το πιο σημαντικό κομμάτι της οικονομικής πολιτικής του νεοφιλελευθερισμού. Οι συνέπειες όμως διαφέρουν κατά πολύ από τις θεωρητικές συνέπειες που είδαμε λίγο παραπάνω. Όπως διαπιστώνει ο Χάρβεϊ οι νεοφιλελεύθεροι απέτυχαν στο να προβλέψουν την πιθανότητα δημιουργίας μονοπωλίων σε μία αγορά που ανεβάζουν το κόστος του προϊόντος ή με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας στις ΗΠΑ και το σκάνδαλο της Enron στην Καλιφόρνια την δημιουργία ολιγοπωλίων-καρτέλ που ανεβάζουν επίσης της τιμές. Επίσης είναι εμφανές ότι δημιούργησαν συνθήκες κερδοφορίας για την αστική τάξη χωρίς να επωφεληθούν καθόλου από αυτό τα κατώτερα στρώματα. Αντιθέτως, κυρίαρχο δόγμα της νεοφιλελεύθερης πολιτικής έγινε «η ιδιωτικοποίηση των κερδών και η κοινωνικοποίηση των κινδύνων» σαν απόρροια της προσπάθειας ελαχιστοποίησης του ρίσκου των επιχειρήσεων.

Καταλήγοντας σε αυτό το κομμάτι διαπιστώνουμε γιατί ο ορισμός του Χάρβεϊ βλέπει τη Νεοφιλελεύθερη αλλαγή σαν μία καθαρή επιβολή της δύναμης των οικονομικών ελίτ και επανακαθορισμού της κυριαρχίας τους. Οι αλλαγές που επέφερε αυτό το μοντέλο σε οικονομικό επίπεδο επιβεβαιώνουν αυτό το συμπέρασμα ενώ στην συνέχεια θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε τι αλλαγές έφερε αυτή η μετάβαση και στο πεδίο της πολιτικής.

Η Κρίση Εκπροσώπησης

Η κοινωνική αλλαγή που επέφερε το νεοφιλελεύθερο ρεύμα ήταν πολυεπίπεδη: όπως είδαμε παραπάνω βασικό κομμάτι αυτής της πολιτικής ήταν η διάλυση των συνδικάτων και των εργατικών ενώσεων. Η νεοφιλελεύθερη επίθεση στην εργασία επέφερε πέρα από σαφή τα αποτελέσματα της διάλυσης της δυναμικής της και την οικονομική της υποβάθμιση. Αυτό που θέλουμε να δούμε σε αυτό το κομμάτι παίρνοντας τον νεοφιλελευθερισμό σαν μία προσπάθεια ταξικής παλινόρθωσης και ανοικοδόμησης της ισχύος των οικονομικών ελίτ είναι το πως επηρέασε πέρα από το οικονομικό κομμάτι και το πολιτικό. Πως αντέδρασαν οι οικονομικές ελίτ και πως αντέδρασαν στην επίθεση που δέχθηκαν τα κατώτερα στρώματα; Τι αντίκτυπο είχε η λεγόμενη κοσμοθεωρία του νεοφιλελευθερισμού και η ενίσχυση του ατομικού δρόμου στην κοινωνική συνοχή;

Είδαμε ότι το νεοσυντηρητικό ρεύμα όπως και οι νεοφιλελεύθεροι θεωρητικοί έχουν εκφράσει την αντίθεση τους απέναντι στην συλλογική δράση και τον τρόπο λειτουργίας των συνδικάτων καθώς και του ταξικού συμβιβασμού που είχαν δημιουργήσει οι μεταπολεμικές συνθήκες. Όπως παρατηρεί ο Χάρβεϊ πέρα από την οικονομική επίθεση που δέχθηκαν τα κατώτερα στρώματα η πολιτική επιχειρηματολογία που ενίσχυσε την λογική του ατομικού δρόμου και ο αφορισμός της κοινωνικής αλληλεγγύης έπαιξαν τον ρόλο τους στην διάλυση της κοινωνικής συνοχής. Η αντίληψη των νεοφιλελεύθερων για την κοινωνία σε συνδυασμό με την σκληρή οικονομική πολιτική και την σκληρή στάση των νεοσυντηρητικών κομμάτων μπορούμε να πούμε ως ένα βαθμό ότι οδήγησε στην ενσωμάτωση της ήττας για τα λαϊκά στρώματα που φάνηκαν ότι αδυνατούσαν να αντιδράσουν μετά τα πρώτα. Αυτό φάνηκε τα από την άνεση με την οποία συνεχίστηκε αυτό το μοντέλο όλη την δεκαετία του 1980.

Κομβικό κομμάτι στην ιστορική πορεία του νεοφιλελευθερισμού και στην αντίδραση της κοινωνίας είναι η δεκαετία του 1990. Από τη μία η πτώση του Ανατολικού μπλόκ έδωσε μεγαλύτερη ώθηση στην πολιτική επιχειρηματολογία των νεοφιλελεύθερων αφού πλέον ο μεγάλος αντίπαλος είχε τελειώσει και κατά συνέπεια το «τέλος της ιστορίας» όπως το έβλεπαν οι ίδιοι

είχε έρθει. Ταυτόχρονα βλέπουμε τις πρώτες εκλογικές ήττες των κομμάτων που ταυτίστηκαν περισσότερο από όλους με τη νεοφιλελεύθερη πολιτική και την σκληρή στάση απέναντι στα συνδικάτα και κάθε μορφής αντίδρασης δηλαδή τους Ρεπουμπλικάνους στις ΗΠΑ και τους Συντηρητικούς στη Μ. Βρετανία. Αυτό δεν σήμαινε όμως το τέλος του νεοφιλελευθερισμού αλλά αντιθέτως την καθιέρωση του και την πλήρη υιοθέτηση του σαν καθολική οικονομική ορθοδοξία και από τους Δημοκρατικούς στις ΗΠΑ και τους Εργατικούς στη Μεγάλη Βρετανία. Εδώ μιλάμε για δύο κόμματα τα οποία αντιτάχθηκαν έντονα την δεκαετία του '80 στην υπάρχουσα οικονομική πολιτική αλλά την συνέχισαν όταν εκλέχθηκαν μετά από σχεδόν μία δεκαετία αντιπολίτευσης. Αυτό που μας ενδιαφέρει να δούμε είναι πως η συναίνεση του πολιτικού συστήματος επηρέασε τα λαϊκά στρώματα. Βλέπουμε ότι το νεοφιλελεύθερο ρεύμα κατάφερε επί της ουσίας να καταργήσει και να καταστείλει την συλλογική οργάνωση ενώ η στροφή των εργατικών και των δημοκρατικών έβαζε με ακόμα πιο σκληρούς όρους στους πολίτες την λογική του μονόδρομου.

Συνοψίζοντας αυτό το κομμάτι βλέπουμε ότι με την μετάβαση στην σκληρή νεοσυντηρητική πολιτική καταλήγουμε στην συναίνεση εν τέλει του πολιτικού συστήματος στην νεοφιλελεύθερη συνταγή. Αυτό ακριβώς είναι που δημιουργεί κρίση εκπροσώπησης των κατώτερων στρωμάτων καθώς τα κυρίαρχα πολιτικά κόμματα έχουν υιοθέτηση μία πολιτική η οποία πλήττει τα συμφέροντα τους. Αυτή ακριβώς είναι και η εποχή που αρχίζει να ανοίγει ακόμα περισσότερο ο δανεισμός των τραπεζών σαν υποκατάσταση του διαθέσιμου εισοδήματος κάτι το οποίο όπως βλέπει και ο Χάρβεϊ στο έργο του *Το Αίνιγμα του Κεφαλαίου και οι Κρίσεις του Καπιταλισμού* οδήγησε σε κρίση αποπληρωμής στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ που πυροδότησε μίας παγκόσμιας κλίμακας κρίση.

Η Ακανόνιστη Γεωγραφική Επέκταση και ο Ρόλος των Διεθνών Θεσμών

Όπως είδαμε πιο πριν το νεοφιλελεύθερο ρεύμα έχει καθαρή αντίληψη για την διεθνή οικονομία και πιστεύει στη δημιουργία και ανάπτυξη εμπορικών δικτύων ανάμεσα στις οικονομίες. Η διεθνής οικονομική αλληλεπίδραση συμβάλει στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας ενώ επίσης σημαντικό ρόλο παίζει η αυξημένη χρηματιστηριακή δραστηριότητα μεταξύ των χωρών. Στο κομμάτι της πρακτικής εφαρμογής του νεοφιλελεύθερου μοντέλου σε διεθνές επίπεδο γίνονται σημαντικές παρατηρήσεις από το Χάρβεϊ πάνω στα αποτελέσματα αυτής της αλληλεπίδρασης, τον ρόλο των διεθνών θεσμών όπως του ΔΝΤ και του παγκόσμιου οργανισμού εμπορίου αλλά και στον ακανόνιστο τρόπο επέκτασης του ίδιου του νεοφιλελευθερισμού.

Η γεωγραφική επέκταση του νεοφιλελευθερισμού οφείλεται κυρίως στις ΗΠΑ και την Μ. Βρετανία. Μπορεί οι ρυθμοί ανάπτυξης τους την δεκαετία του '80 να μην ήταν όσο υψηλοί αλλά η επιρροή που άσκησαν ήταν σημαντική για να ακολουθήσουν και άλλες χώρες τον ίδιο δρόμο. Αυτό οφείλεται κυρίως στον ρόλο που είχαν οι Αμερικανικές τράπεζες αλλά και στις αυξανόμενες εμπορικές σχέσεις των χωρών μεταξύ τους. Επίσης οι οικονομικές ελίτ των χωρών συνεργάζονταν με κοινό σκοπό το κέρδος και την επέκταση αυτού του μοντέλου. Ο Χάρβεϊ επίσης παρατηρεί ότι η νεοφιλελευθεροποίηση μπορεί να διαφοροποιηθεί από χώρα σε χώρα ανάλογα τον συσχετισμό δύναμης των χωρών και των περιφερειακών ανταγωνισμών μεταξύ τους. Μέσα στην δεκαετία '80 λοιπόν βλέπουμε πολλές διαφορετικές χώρες να ενστερνίζονται αυτό το μοντέλο η κάθε μία για διαφορετικούς λόγους και σε διαφορετική γεωγραφική έκταση αλλά αποτελούν αξιοσημείωτα παραδείγματα για την συνέχεια και αποδεικνύουν το πόσο ακανόνιστα επεκτάθηκε ο νεοφιλελευθερισμός.

Όπως είπαμε ο ρόλος των ΗΠΑ ήταν σημαντικός για την επέκταση του Νεοφιλελευθερισμού σε παγκόσμιο επίπεδο. Ο ρόλος της εξαιτίας της επιρροής της στο ΔΝΤ αλλά και του ρόλου της στην παγκόσμια οικονομία σαν κυρίαρχη δύναμη. Το ΔΝΤ λειτούργησε από τη δεκαετία του 1980 και μετά με βάση την Νεοφιλελεύθερη πολιτική επιβάλλοντας πολιτικές λιτότητας σε

πολλές χώρες που ζήτησαν βοήθεια. Το ίδιο ισχύει και για την παγκόσμια Τράπεζα. Η θωράκιση των νέων δεδομένων στην οικονομία επίσης αποτέλεσε σημαντική για τους νεοφιλελεύθερους συνεπώς η δημιουργία εμπορικών συμφωνιών που θα κρατήσουν στο νεοφιλελεύθερο μονοπάτι όλες τις χώρες ήταν σημαντικές. Ο Χάρβεϊ επισημαίνει επίσης την σημαντικότητα του ανοίγματος της Κίνας στην ελεύθερη αγορά και εκτός από τις μεταρρυθμίσεις που έκανε και στην μετάβασή της στον λεγόμενο σοσιαλισμό της αγοράς και στο ρόλο που έπαιξε στον παγκόσμιο καταμερισμό της εργασίας και στις συνθήκες ανταγωνιστικότητας που δημιούργησε στις υπόλοιπες Ασιατικές χώρες. Όσον αφορά τώρα τον παγκόσμιο καταμερισμό της εργασίας τον ρυθμιστικό ρόλο αυτών των νέων δεδομένων κατέχει ο ΠΟΕ (Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου).

Επίσης αντλώντας στοιχεία και από το έργο του Χάρβεϊ *Νέος Ιμπεριαλισμός* βλέπουμε και τον ρόλο των ΗΠΑ σαν μία παγκόσμια δύναμη να συνεχίζεται. Η επιβολή όρων σε χώρες όπως και η διαδικασία συσσώρευσης μέσω της αφαίρεσης πόρων από άλλους είναι μία τακτική που ακολούθησαν οι ΗΠΑ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο πόλεμος του Ιράκ όχι μόνο γιατί επέβαλε τους δικούς της όρους στην εκμετάλλευση των πετρελαϊκών αποθεμάτων αλλά και γιατί ουσιαστικά διαμόρφωσε από την αρχή μια ολόκληρη χώρα στο μοντέλο που η ίδια επιθυμούσε .

Από την άλλη ο ρόλος της Μ. Βρετανίας ήταν σημαντικός κυρίως λόγω της επιρροής που άσκησε στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Μ. Βρετανία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αποτύπωση των νεοφιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων ύστερα από πιέσεις που άσκησε. Η Δυτική Γερμανία είχε ήδη υιοθετήσει παρόμοιο μίγμα πολιτικής αλλά ο ρόλος της δεν ήταν τόσο σημαντικός. Αυτοί οι συσχετισμοί οδήγησαν στη Συνθήκη του Μάαστριχτ που είναι το πρώτο καθαρό δείγμα της νεοφιλελεύθερης στροφής στην ΕΕ σύμφωνα με το Χάρβεϊ. Ταυτόχρονα η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε βάλει στα πλάνα της τους πρώτους στόχους διεύρυνσης αυτού του υπερεθνικού θεσμού προς την ανατολή και της πρώην κομμουνιστικές χώρες.

Στο Κεφάλαιο 4 του συγγράμματος *Νεοφιλελευθερισμός : Ιστορία και Παρόν* ο Χάρβεϊ δίνει διαφορά παραδείγματα χωρών που εισήλθαν στον νεοφιλελευθερισμό θέλοντας να δείξει αυτό που είπαμε προηγουμένως. Σε αυτές τις χώρες είναι και το Μεξικό το οποίο ύστερα από τη χρεοκοπία του 1982 σαν αποτέλεσμα του σοκ Βόλκερ που αναφέραμε πιο πάνω και την πολιτική υψηλών επιτοκίων των ΗΠΑ προώθησε την νεοφιλελεύθερή στροφή στην οικονομία της. Είναι ίσως από τα πιο αξιοσημείωτα παραδείγματα διότι ο ρόλος που διαδραμάτισαν οι οικονομικές ελίτ της ΗΠΑ και του Μεξικό σε συνδυασμό με τα τραπεζικά ιδρύματα της Νέας Υόρκης, το ΔΝΤ και την Παγκόσμια Τράπεζα δημιούργησαν ένα μίγμα πολιτικής που είχε ακριβώς οικονομικές συνέπειες που είδαμε ότι έχει η Νεοφιλελευθεροποίηση. Άνοιξε δηλαδή κατά πολύ την εισοδηματική ψαλίδα ξεπουλώντας ταυτόχρονα κάθε δημόσια επιχείρηση στις οικονομικές ελίτ. Το Μεξικό αποτελεί ίσως από τα πιο χαρακτηριστικά υποδείγματα λειτουργίας ενός διεθνούς συστήματος σε συνεργασία με τις ελίτ που λειτουργεί ως παράγοντας επιβολής τους Νεοφιλελευθερισμού.

Άλλες χώρες που αποτελούν παραδείγματα για των Χάρβεϊ είναι χώρες όπως οι Νότια Κορέα, η Αργεντινή και η Σουηδία σε διαφορετικές χρονικές περιόδους μέσα στην δεκαετία του 90' με διαφορετικές ιστορικές συνθήκες η κάθε μία αλλά με ένα κοινό στοιχείο. Το στοιχείο που λείπει εδώ είναι αυτό της οικονομικής κρίσης, το παράδειγμα του Μεξικό επίσης ανήκει σε αυτά απλά αναλύθηκε πιο πολύ λόγω της εμπλοκής διεθνών θεσμών όπως το ΔΝΤ και η παγκόσμια τράπεζα αλλά και στις άλλες 3 περιπτώσεις που αναφέρει ο Χάρβεϊ έχουμε επίσης περιόδους κρίσης ή οικονομικούς κλυδωνισμούς που σπρώχνουν την κατάσταση προς τα εκεί που θέλουν οικονομικές ελίτ.

Συνοψίζοντας λοιπόν είδαμε στο πρώτο κομμάτι της εργασίας το πως αναπτύσσεται η έννοια του νεοφιλελευθερισμού και την συνέπεια της θεωρητικής προσέγγισης σε σχέση με την πραγματικότητα και τα αποτελέσματα της. Επιπλέον σημαντικός παράγοντας για την εδραίωση και

εφαρμογή του νεοφιλελευθερισμού είναι η οικονομική κρίση κάτι το οποίο θα εξετάσουμε στο δεύτερο κεφάλαιο πως αυτή αναλύεται στο έργο του Χάρβεϊ.

Κεφάλαιο 2 Θεωρία Κρίσης και σύνδεση με το Νεοφιλελευθερισμό

2.1 Θεωρία Κρίσης

Ξεκινώντας, για να αναλύσουμε το πως αρθρώνεται η θεωρία της κρίσης στον Χάρβεϊ θα αντλήσουμε στοιχεία από το κύριο θεωρητικό έργο το *LimitstoCapital* αλλά και από το επίσης σημαντικό έργο του *Το Αίνιγμα του Κεφαλαίου και οι Κρίσεις του Καπιταλισμού*. Ο Χάρβεϊ πιστός στην μαρξιστική παράδοση μας δίνει διάφορες μορφές ή φάσεις όπου ο καπιταλισμός μπορεί να επέλθει σε κρίση. Επίσης σημαντικός παράγοντας αποτελεί ο κοινωνικός παράγοντας. Οι ταξικοί συσχετισμοί όπως και κατά πόσο έχει δύναμη η εργατική τάξη παίζει μεγάλο ρόλο στον καθορισμό της κρίσης. Όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο ένας από τους λόγους εδραίωσης του νεοφιλελεύθερου μοντέλου σύμφωνα με τον Χάρβεϊ οφείλεται στην δυνατότητα των οικονομικών ελίτ να λειτουργούν πιο ενιαία ως τάξη. Συμπεραίνουμε ότι εδώ προστίθεται και μια πιο κοινωνική σκοπιά στην κρίση συνδέοντας τον οικονομικό παράγοντα με τις κοινωνικές παραμέτρους. Επίσης ο Χάρβεϊ συνυπολογίζει πέρα από το κοινωνικό πεδίο εξέλιξης της κρίσης και πεδία τα συνθέτουν την πολυπλοκότητα του σημερινού καπιταλισμού όπως τον ρόλο του χρηματοπιστωτικού συστήματος στον καθορισμό των επιτοκίων, την

κίνηση του χρήματος μέσω του διεθνούς εμπορίου, πως επηρεάζει το κράτος την κίνηση των ροών του χρήματος, την αγορά σταθερού κεφαλαίου όπως και τις γεωγραφικές παραμέτρους των αγορών. Επίσης διαπιστώνεται ότι η κρίση πλήττει όχι μόνο την εργατική τάξη αλλά και την κεφαλαιοκρατική τάξη γι' αυτό το λόγο βάζει και το ζήτημα της σχέσης κεφαλαίου-εργασίας ως καθοριστικό παράγοντα για μία οικονομική κρίση. Προφανώς ο Χάρβεϊ δεν υποστηρίζει ότι πληρώνουν και οι δύο τάξεις το ίδιο τίμημα αλλά ότι αυτό εξαρτάται κυρίως από τους κοινωνικούς συσχετισμούς. Ακόμα ένα συμπέρασμα του Χάρβεϊ είναι ότι η κρίση δεν έχει ποτέ μόνιμο χαρακτήρα αλλά μπορεί να έχει πιο εκτεταμένη διάρκεια ανάλογα με την φύση της, την γεωγραφική της επέκταση και τις ταξικές σχέσεις. Ένα παράδειγμα είναι αυτό της οικονομικής κρίσης που άρχισε να εκδηλώνεται πιο έντονα το 2008 η οποία συνδέεται με τον στεγαστικό δανεισμό, κάτι το οποίο δείχνει ότι πρόκειται για πιο μακράς διάρκειας κρίση. Παρατηρούμε ήδη από την αρχή ότι μιλάμε για το πως αρθρώνεται, εκδηλώνεται και τι χαρακτήρα έχει η κρίση στον σημερινό καπιταλισμό μια ανάλυση η οποία χρήζει περαιτέρω συζήτησης γι' αυτό παρακάτω θα αναλύσουμε τις μορφές που έχει η κρίση χρησιμοποιώντας τα δύο κύρια έργα του Χάρβεϊ όπως και τα κομμάτια στα οποία κάνει αναφορά στο έργο του Μαρξ.

Πριν ξεκινήσουμε την ανάλυση οφείλουμε να πούμε ότι η εμφάνιση της κρίσης γίνεται αισθητή στην πτώση του κέρδους των κεφαλαιοκρατικών τάξεων. Κατά τη διάρκεια της κρίσης όπως παρατηρεί και ο Χάρβεϊ οι αντιφάσεις στην δομή του καπιταλιστικού συστήματος γίνονται πιο εμφανείς από ποτέ ενώ οι λύσεις για την πτωτική τάση του κέρδους συνήθως είναι προϊόν επιβολής. Συνεπώς οι κεφαλαιοκρατικές τάξεις για την υπέρβαση της οικονομικής κρίσης θα προσπαθήσουν να βρουν εκείνους τους όρους επαναφοράς των κερδών τους στο σημείο ισορροπίας. Από αυτή την διαδικασία δεν έχουμε μόνο καταστροφή προϊόντων, καταστροφή της αξίας της εργασίας που παραμένει ανεκπλήρωτη αλλά έχουμε και καταστροφή του ίδιου του κεφαλαίου σε κάποιο βαθμό.

Η κρίση λοιπόν μπορεί να έχει πολλές αιτίες. Η πρώτη από αυτές είναι η υπερσυσσώρευση κεφαλαίου. Μία από τις μορφές του κεφαλαίου όπως το ορίζει ο Μαρξ είναι η αξία σε κίνηση. Το κεφάλαιο μπορεί να εκπληρώσει τον σκοπό του μόνο αν συνεχίζει να κινείται και είναι και αυτή η αέναη κίνηση που δημιουργεί την οικονομική κρίση. Εδώ γίνεται αναφορά στον κύκλο του κεφαλαίου ξεκινώντας από την σύγχρονη σκοπιά. Αν πάρουμε την σημερινή λειτουργία του καπιταλισμού θα ξεκινήσουμε από το χρήμα για να εξηγήσουμε την κίνηση του κεφαλαίου. Το χρήμα μετατρέπεται σε εργασία και μέσα παραγωγής αυτά με την σειρά τους μετατρέπονται σε προϊόντα τα οποία πωλούνται στην αγορά και από αυτή την διαδικασία επιστρέφουν σε χρήμα. Ο κεφαλαιοκράτης κινείται από την ανάγκη του για κέρδος και επέκτασης αυτής της κερδοφορίας του, συνεπώς ο κύκλος θα συνεχίσει μεγαλώνοντας ταυτόχρονα κάθε φορά. Αυτός ο κύκλος ήταν η πρώτη αιτία ανάδειξης της κεφαλαιοκρατίας σε παγκόσμιο σύστημα εξαιτίας της ανάγκης επέκτασης της κερδοφορίας των καπιταλιστών, ο άλλος λόγος ήταν η υπερσυσσώρευση η οποία φέρνει πτωτική τάση στα κέρδη.

Η υπερσυσσώρευση εμφανίζεται εξαιτίας του κορεσμού αυτού του κύκλου του κεφαλαίου. Η κερδοφορία των καπιταλιστών μειώνεται εξαιτίας της υποκατανάλωσης των παραγόμενων προϊόντων. Εδώ εξηγείται επίσης ο ζήλος που δείχνουν οι κεφαλαιοκράτες στην ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας προκειμένου να ανανεώνονται συνεχώς τα προϊόντα που κατευθύνονται στην αγορά και να δημιουργείται ανάγκη για νέα προϊόντα και κατά συνέπεια νέα πεδία κερδοφορίας. Όταν δεν υπάρχει αυτή η δυνατότητα ή ακόμα και αν υπάρχει αλλά δεν έχει την δυναμική που χρειάζεται η υποκατανάλωση πλήττει τον ρυθμό ανάπτυξης των κερδών τους. Αυτό με την σειρά του οδηγεί και στην υποτίμηση της αξίας του κεφαλαίου αφού σταματάει η κίνηση του και δεν εκπληρώνεται. Ο Χάρβεϊ δίνει μία σειρά παραδειγμάτων σχετικά με τους τρόπους εμφάνισης της υπερσυσσώρευσης όπως είναι η πληθώρα προϊόντων στη αγορά που δεν εκπληρώνουν το σκοπό τους, σταθερό κεφάλαιο που μένει ανεκμετάλλευτο ή δεν λειτουργεί στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό που θα μπορούσε να λειτουργήσει, πληθώρα χρηματικών αποθεμάτων που μένουν

ανεκμετάλλευτα (περισσότερα από αυτά που είναι υπό φυσιολογικές συνθήκες) και επίσης μεγάλο ή τουλάχιστον αυξανόμενο κομμάτι ανεκμετάλλευτης εργασίας. Τα δύο τελευταία χρήζουν μεγαλύτερης συζήτησης για την φύση της σημερινής κρίσης. Η κατακλείδα εδώ είναι πως η τάση του κεφαλαίου για επέκταση της κερδοφορίας τους οδηγεί σε αναγκαστικό κορεσμό στην αγορά που οδηγεί με την σειρά τους σε κρίσεις.

Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο είναι αυτό της τεχνολογικής προόδου. Όπως προαναφέραμε οι καπιταλιστές αναζητούν ανάπτυξη της τεχνολογίας για να αναζωπυρώσουν την αγορά με την δημιουργία νέων προϊόντων όμως τους ενδιαφέρει επίσης η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Η τεχνολογική ανάπτυξη στην παραγωγή συμβάλει στην άνοδο της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων, στην γιγάντωση της παραγωγής καθώς και στη μείωση του κόστους του κεφαλαιοκράτη και κατά συνέπεια στην αύξηση του κέρδους του από την άλλη. Άλλο ένα στοιχείο που επίσης αξίζει να προσθέσουμε εδώ είναι και η τεχνολογική ανάπτυξη στον τομέα της μεταφοράς κάτι που σημαίνει και άνοιγμα σε νέες αγορές όχι μόνο παραγόμενων προϊόντων αλλά και εργασίας. Αυτό αποτελεί πολύ σημαντικό στοιχείο για το Χάρβεϊ, όντας ο ίδιος γεωγράφος, αλλά και γιατί δείχνει την ολοκάθαρα διεθνοποιημένη όψη της σημερινής οικονομίας. Ο λόγος για τον οποίο μας ενδιαφέρει είναι γιατί η τεχνολογική πρόοδος και η γεωγραφική ανάπτυξη αυτού του συστήματος επιταχύνει τις συνθήκες συσσώρευσης φτάνοντας στο ίδιο σημείο από το οποίο ξεκίνησε η όλη διαδικασία δηλαδή φτάνουμε πάλι στο σημείο της υπερσυσσώρευσης και του κορεσμού.

Αυτή εν ολίγης είναι η αύξησης της συσσώρευσης μέσω της αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας η οποία μπορεί να προέλθει όχι μόνο εξαιτίας της τεχνολογικής αλλά και λόγω της αύξησης της παραγωγικότητας εξαιτίας της αύξησης των ωρών εργασίας ή μείωσης των εργατικών δικαιωμάτων. Για παράδειγμα η μείωση των μισθών ανεβάζει τους όρους συσσώρευσης καθώς το μισθολογικό κόστος μειώνεται σε αντίθεση με το κέρδος που αυξάνεται.

Αυτό είναι πολύ σημαντικό αν αναλογιστούμε την χαλάρωση των εργασιακών δικαιωμάτων σχεδόν σε όλα τα σημεία του πλανήτη τα τελευταία 30 χρόνια. Ταυτόχρονα το ζήτημα της εργασίας σηκώνει ακόμα μεγαλύτερη συζήτηση αφού επηρεάζεται σε τεράστιο βαθμό από την ανεργία. Ο καπιταλισμός παράγει πάντα και ανεργία σε ένα βαθμό του πληθυσμού. Οι άνεργοι συγκροτούν για τον Μαρξ το λεγόμενο εφεδρικό βιομηχανικό στρατό. Με λίγα λόγια όσο πιο μεγάλο είναι το ποσοστό της ανεργίας τόσο πιο υποτιμημένη είναι η αξία της εργασιακής δύναμης εφόσον λογίζεται ως αναλώσιμη εξαιτίας των ανέργων που περιμένουν για να εργαστούν σαν λογική συνέχεια αυτού είναι και η μείωση της δυναμικής της που οδηγεί σε περαιτέρω χαλάρωση των εργασιακών δικαιωμάτων.

Πηγαίνοντας λοιπόν από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στις συνθήκες υποτίμησης της φτάνουμε σε ένα πολύ σημαντικό συμπέρασμα που θα μας βοηθήσει στην συνέχεια. Η υποτίμηση της εργασίας τονίζει μεν τις συνθήκες συσσώρευσης των κεφαλαιοκρατών αλλά δημιουργεί πρόβλημα στην αγορά διότι υπάρχει ο κίνδυνος να δημιουργηθεί υποκατανάλωση αφού ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού δεν έχει την δυνατότητα να αγοράσει προϊόντα και κατά συνέπεια αυτό μπορεί να προκαλέσει πτώση των κερδών για ακόμα μία φορά.

Από αυτό το κομμάτι είναι σημαντικό για να κατανοήσουμε το επιχείρημα του Χάρβεϊ για το τί ρόλο παίζουν οι ταξικές σχέσεις μέσα σε μία κρίση. Όχι μόνο γιατί αποδεικνύεται ότι επηρεάζονται και οι δύο βέβαια με διαφορετικούς τρόπους αλλά και γιατί η δυναμική της κάθε τάξης μπορεί όπως έχουμε ξαναπεί δίνει να μορφή στην εξέλιξη της κρίσης. Ένα παράδειγμα για αυτό είναι πως ουσιαστικά οδηγηθήκαμε στον μεταπολεμικό σύστημα της περιόδου 1945-1970. Ο Χάρβεϊ κάνει πολλές αναφορές για τον λεγόμενο ταξικό συμβιβασμό εκείνης της περιόδου ανάμεσα σε κεφάλαιο και εργασία. Ας κάνουμε λοιπόν εδώ μια μικρή αναφορά για να εξηγήσουμε καλύτερα γιατί έγινε αυτός ο συμβιβασμός αυτής της περιόδου. Η μεταπολεμική περίοδος έβρισκε ένα μεγάλο μέρος του πλανήτη κατεστραμμένο από τον δεύτερο

παγκόσμιο πόλεμο, ενώ η εγκαθίδρυση κομμουνιστικών κυβερνήσεων σε αρκετές χώρες απειλούσε την δυναμική των κεφαλαιοκρατικών τάξεων και ενίσχυε αυτή της εργασίας. Ο συμβιβασμός λοιπόν ήρθε στην βάση ενός παγκόσμιου συστήματος που είχε στόχο να ανοικοδομήσει τις υποδομές που καταστράφηκαν, να δώσει την δυνατότητα κερδοφορίας στο κεφάλαιο και επίσης να μοιράσει εν μέρει αυτό το κέρδος προς την εργατική τάξη. Είναι ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα καθορισμού μιας κρίσης από τους ταξικούς συσχετισμούς. Η διαφορά κρίνεται στο ότι η καταστροφή που έφερε ο πόλεμος ανανέωσε τον παγκόσμιο καπιταλισμό αφού καταστράφηκε και μεγάλο κομμάτι του κεφαλαίου και ακόμα μεγαλύτερο κομμάτι της εργασίας. Φυσικά αυτό το κομμάτι δεν είναι καθόλου εκτός αφού και ο Χάρβεϊ υπολογίζει την ιμπεριαλιστική επέκταση σαν μία πτυχή της προσπάθεια επέκτασης της κερδοφορίας και εδώ ο πόλεμος είναι συνδεδεμένος αφού ξεκίνησε από μία μεγάλης διάστασης οικονομική κρίση.

Το κομμάτι στο οποίο μένει να εστιάσουμε για να αναλύσουμε το πως αρθρώνεται η κρίση στον σύγχρονο καπιταλισμό είναι το χρηματοπιστωτικό σύστημα και ο ρόλος του που όπως είδαμε και στο πρώτο κεφάλαιο είναι αρκετά ενισχυμένος στον νεοφιλελευθερισμό. Όπως είδαμε οι κεφαλαιοκρατικές τάξεις επανεπενδύουν συνεχώς τα κέρδη τους για μεγαλύτερο κέρδος. Αυτό είναι αυτονόητο για την συνέχεια της ύπαρξής τους υπάρχει όμως και το χρήμα που δεν επενδύεται ξανά στο τομέα της βιομηχανικής παραγωγής. Το χρήμα το οποίο αποταμιεύεται μπορεί να λειτουργήσει και αυτό σαν κεφάλαιο μέσω του τοκισμού. Όπως είδαμε ένα από τα πράγματα που υποδηλώνουν τις συνθήκες υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου είναι τα μεγαλύτερα από το συνηθισμένο αποθέματα στην τράπεζα. Συνεπώς μπορούμε να εξετάσουμε πως χρησιμοποιεί ο κεφαλαιοκράτης το κέρδος του στον σύγχρονο καπιταλισμό. Το κέρδος που βγαίνει αρκεί για να ξαναεπενδύσει και να επεκτείνει την παραγωγή του από τη μία και από την άλλη φτάνει στην διαδικασία της αποταμίευσης. Στην διαδικασία της

αποταμίευσης το χρήμα αρχίζει και πολλαπλασιάζεται μέσω του τόκου. Προφανώς όσο πιο μεγάλα τα χρηματικά αποθέματα τόσο πιο μεγάλο είναι το κέρδος από την διαδικασία της αποταμίευσης. Συνεπώς αυτή η διαδικασία είναι κερδοφόρα για τις καπιταλιστικές τάξεις. Ταυτόχρονα οι μακροπρόθεσμες αποταμιεύσεις μπορούν να επιφέρουν πολύ μεγαλύτερο κέρδος από την παραγωγική διαδικασία με ελάχιστο κόστος.

Ένα άλλο κομμάτι είναι αυτό του χρηματιστηρίου το οποίο επίσης παίζει μεγάλο ρόλο στον σύγχρονο καπιταλισμό. Εδώ είναι επίσης σημαντικό να επισημάνουμε και τον ρόλο που έπαιξε σε αυτό η τεχνολογική ανάπτυξη διότι δεν θα μπορούσε το χρηματιστήριο να έχει την μορφή που έχει σήμερα χωρίς αυτήν. Μέσω του χρηματιστηρίου μπορεί ο κεφαλαιοκράτης να επενδύει σε επιχειρήσεις αγοράζοντας μετοχές και να τις πουλάει για μεγαλύτερο κέρδος. Επίσης η χρηματιστηριακή αξία μπορεί να αποτελεί και ένα μέτρο για την αξία μίας επιχείρησης. Εδώ όμως σημαντικό είναι να αναφέρουμε και τις χρηματαγορές κρατικών ομολόγων όπου οι ιδιώτες μπορούν να αγοράσουν κρατικά ομόλογα και στην συνέχεια να τα πουλήσουν εισπράττοντας το ανάλογο επιτόκιο. Πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα για αυτό είναι αποτελεί το σοκ Βόλκερ όπου η απότομη αλλαγή στα επιτόκια της ομοσπονδιακής τράπεζας έφερε ένα ντόμινο σε πολλές άλλες χώρες.

Σε αυτό εδώ το σημείο αξίζει να αναφέρουμε το ζήτημα του τραπεζικού δανεισμού. Είδαμε και στο κεφάλαιο 1 ότι ο δανεισμός λειτούργησε σαν υποκατάστατο της μισθολογικής μείωσης που υπέστησαν τα εργατικά στρώματα. Ο δανεισμός αποτελεί είναι σημαντικός διότι αναζωπυρώνει την κίνηση στην αγορά, δηλαδή οι κεφαλαιοκράτες έχουν μεγαλύτερο κέρδος για τα προϊόντα που πουλάνε και επίσης έχουν μεγαλύτερο κέρδος διότι λαμβάνουν τόκο για τα χρήματα που δανείζουν. Ο δανεισμός αποτέλεσε πολύ σημαντικός παράγοντας αφού το τραπεζικό προϊόν επεκτάθηκε από τα επιχειρηματικά δάνεια που είναι το σύνηθες σε δανεισμός για καταναλωτικά αγαθά ή ακόμα και για σπουδές. Κατά συνέπεια συνειδητοποιούμε ότι αρχίζει και βαραίνει σταδιακά την ταξική πλάστιγγα προς το μέρος αυτών που έχουν

τις τράπεζες δηλαδή των κεφαλαιοκρατών. Αυτό σημαίνει ταυτόχρονα ότι καθορίζεται και η μορφή της κρίσης αφού επηρεάζονται οι ταξικές σχέσεις εξαιτίας των δεσμών του χρέους. Αυτό αποδεικνύεται και στο πρώτο κεφάλαιο στο αίνιγμα του κεφαλαίου και οι κρίσεις του καπιταλισμού στο διάγραμμα της σελίδας 30 για τις πληρωμές καταναλωτικών αγαθών μέσω πιστώσεων.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι έχουμε να αναλύσουμε ένα πιο πολύπλοκο σύστημα που έχει καταφέρει να δημιουργήσει νέες αγορές για να δημιουργήσει μεγαλύτερες συνθήκες κερδοφορίας. Σε αυτό το κομμάτι όμως δημιουργούνται προβληματισμοί πάνω στον τρόπο λειτουργίας του χρηματοπιστωτικού τομέα σε σχέση με τον τομέα της παραγωγής καθώς παρατηρείται μία ανισομέρεια στις ροές χρήματος από τομέα της παραγωγής και της κατανάλωσης στον τομέα του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Όπως είπαμε το πρόβλημα το οποίο δημιουργείται είναι ότι το ρίσκο καθώς και το κόστος της ενασχόλησης με το χρηματοπιστωτικό τομέα παραμένει μικρότερο για τον κεφαλαιοκράτη ενώ μπορεί να του δώσει και μεγαλύτερη επιρροή διότι η ενασχόληση του μπορεί να επηρεάσει την ροή του χρήματος στην αγορά. Φυσικά αυτό είναι πολύ σημαντικό καθώς η ομαλή ροή χρήματος στην αγορά προσφέρει ανάπτυξη σε μία οικονομία. Εδώ όμως παρατηρείται μία ανισομέρεια στις ροές που κατευθύνονται προς την παραγωγή και σε αυτές που κατευθύνονται προς τον χρηματοπιστωτικό τομέα εξαιτίας των πιο ελκυστικών μορφών κερδοφορίας. Συνεπώς η κερδοσκοπική τάση των κεφαλαιοκρατών δημιουργεί αυτή την ανισομέρεια η οποία όπως έδειξε το παράδειγμα των ΗΠΑ του 2008 οδήγησε σε φούσκα. Σε τέτοιες περιπτώσεις το πρόβλημα μεταφέρεται σε αυτούς που έχουν σταθερό κεφάλαιο. Στις ΗΠΑ δεν πλήρωσαν μόνο αυτοί που έχασαν τα σπίτια τους αλλά και αυτοί που είδαν την αξία της περιουσίας τους να καταρρακώνεται και κατά συνέπεια να αποκλείονται από την δυνατότητα περαιτέρω δανεισμού.

Επίσης αξίζει να αναφέρουμε την έντονη κριτική που ασκεί ο Χάρβεϊ στις κερδοσκοπικές τάσεις του χρηματοπιστωτικού και τραπεζικού κεφαλαίου όπου δημιουργούν τραπεζικά προϊόντα μεγάλου ρίσκου με μεγάλη απόδοση

κέρδους. Το λεγόμενο σκιάδες τραπεζικό σύστημα είναι αποτέλεσμα αυτής της κερδοσκοπικής τάσης. Ακόμα ένα παράδειγμα που επιδείνωσε την κατάσταση στην Αμερική ήταν το σπάσιμο των δανείων και η πώληση τους. Αυτό έγινε για να φαίνονται αξιόπιστες οι τράπεζες μοιράζοντας το χρέος και πουλώντας το για να ανακτήσουν κάποια από τα λεφτά τους. Βλέπουμε λοιπόν πως αρχίζουν και επεκτείνονται όλο και περισσότερο αυτού του είδους οι αγορές και πόσο ακραία ελκυστικές γίνονται τα τελευταία χρόνια.

Ας ξεκινήσουμε λοιπόν να ενώνουμε τα κομμάτια ένα-ένα για να δούμε πως αρθρώνεται η θεωρία κρίσης στον σημερινό καπιταλισμό. Όπως είπαμε η κρίση εμφανίζεται σαν μία πτώση στα κέρδη των κεφαλαιοκρατικών τάξεων. Η πτώση προκαλείται λόγω της πτωτικής τάσης της κατανάλωσης που προκαλείται εξαιτίας της συσσώρευσης πλεονάζοντος πλούτου στα χέρια των κεφαλαιοκρατικών τάξεων.

Αυτό που προκαλείται από την υπερσυσσώρευση κεφαλαίου από την μία από την άλλη από την μείωση της κατανάλωσης από την άλλη είναι η ανάγκη για επαναφορά της ισορροπίας σε συνθήκες αυξανόμενου κέρδους. Η προσπάθεια για δημιουργία νέων συνθηκών κερδοφορίας οδηγεί στην δημιουργία νέων αγορών αλλά και στην προσπάθεια μείωσης του κόστους και των δαπανών των κεφαλαιοκρατικών τάξεων. Αρχικά η δημιουργία νέων αγορών βασίζεται στην ανάπτυξη τεχνολογίας και νέων καταναλωτικών αγαθών. Εδώ πολύ σημαντικό παράδειγμα γι' αυτό είναι η επενδύσεις στις τηλεπικοινωνίες που οδήγησαν στην δημιουργία αγορών που μέχρι πριν κάποια χρόνια δεν υπήρχαν. Ταυτόχρονα η ανάπτυξη της τεχνολογίας συμβάλει και στην επιτάχυνση της παραγωγικής διαδικασίας καθώς και στην επέκταση σε νέες αγορές όπως και της μείωσης του κόστους παραγωγής. Το κέρδος επίσης μειώνεται από την μείωση των εργατικών δικαιωμάτων και την υποτίμηση της αξίας της εργασίας εξαιτίας της αυξανόμενης ανεργίας. Αυτό με την σειρά του αναζωπυρώνει την διαδικασία συσσώρευσης πλούτου στις κεφαλαιοκρατικές τάξεις.

Παράλληλα το πλεονάζον κεφάλαιο συνεχίζει να αναπαράγεται μέσω του τραπεζικού και χρηματοπιστωτικού συστήματος. Η καθαρή μορφή κεφαλαίου

σε χρήμα πολλαπλασιάζεται μέσω του τοκισμού και των χρηματοπιστωτικών προϊόντων. Αυτό επίσης αυξάνει τις συνθήκες συσσώρευσης όπου σε συνδυασμό με το πρώτο κομμάτι της αύξησης της παραγωγικότητας και τη μείωση του εργατικού κόστους φτάνουμε σε σημείο ραγδαίας υπερσυσσώρευσης. Αν συνυπολογίσουμε και τον κοινωνικό παράγοντα βλέπουμε ότι η εργατική τάξη βρίσκεται σε ιδιαίτερος δύσκολη θέση ενώ η υποκατάσταση του εισοδήματος της μέσω του δανεισμού δημιουργεί επίσης πρόβλημα διότι αυξάνει μεν τις συνθήκες συσσώρευσης αλλά την αποδυναμώνει σε βάθος χρόνου καθώς χάνει την δυνατότητα καθορισμού της πολιτικής έκβασης της κρίσης.

Βλέπουμε λοιπόν ότι το πρόβλημα που εντοπίζει ο Χέγκελ στην Φαινομενολογία του Πνεύματος για την αστική κοινωνία και το επεκτείνει ο Μαρξ συνεχίζει να υφίσταται. Η παραγωγή τεράστιο πλούτου παράγει και μεγάλη φτώχεια. Αυτό εδώ λοιπόν προσπαθεί να αναπτύξει ο Χάρβεϊ στο έργο ότι δηλαδή η κρίση προκαλείται από την υπερσυσσώρευση πλούτου και την αδυναμία κατανάλωσης του σε συνδυασμό με την αναζήτηση περισσότερης κερδοφορίας από τους κεφαλαιοκράτες που ανακυκλώνει το πρόβλημα. Σε αυτό λοιπόν το κομμάτι αξίζει να αναλογιστούμε το πως επηρεάζουν οι κοινωνικοί συσχετισμοί την κρίση και βλέπουμε ότι οι κεφαλαιοκρατικές τάξεις επεκτείνουν την ταξική τους κυριαρχία εξαιτίας της δυνατότητας τους να λειτουργούν πιο έννοια. Βεβαία η πολιτική που ακολουθείται οδηγεί στο ίδιο αδιέξοδο από το οποίο ξεκίνησε και με ακόμα μεγαλύτερες ταξικές διαφορές.

Η κρίση λοιπόν φαίνεται δημιουργείται από την διαδικασία υπερσυσσώρευσης πλούτου όμως η έκβασης της εξαρτάται από τις κοινωνικές σχέσεις και την δύναμη τους. Στο επόμενο υποκεφάλαιο θα εξετάσουμε ποια είναι η σύνδεση της κρίσης με τον νεοφιλελευθερισμό και ποιος είναι ο ρόλος της στην επιβολή αυτού του μοντέλου ανοικοδόμησης της ταξικής ισχύος της αστικής τάξης.

2.2 Σύνδεση Νεοφιλελευθερισμού και Κρίσης

Σε αυτό το κεφάλαιο θα δούμε την σύνδεση στις δύο έννοιες που αναλύσαμε στα δύο προηγούμενα κεφάλαια αυτή του νεοφιλελευθερισμού και αυτή της κρίσης όπως αυτές ερμηνεύονται και αναλύονται στο έργο του Χάρβεϊ και τη σχέση που έχουν μεταξύ τους. Κάνοντας μία ανασκόπηση διαπιστώνουμε ότι ο νεοφιλελευθερισμός για τον Χάρβεϊ είναι ένα πολιτικό πρόγραμμα ανοικοδόμησης της ταξικής ισχύς της κεφαλαιοκρατικής τάξης σε βάρος της εργασίας. Από την άλλη είδαμε ότι η κρίση είναι σε πρωταρχικό βαθμό η διακοπή της συσσώρευσης του κεφαλαίου που οφείλεται στην υπερσυσσώρεσή του. Σημαντικός παράγοντας είναι οι κοινωνικές δυνάμεις και οι ταξικοί συσχετισμοί καθώς πρόκειται για την σύνδεση ενός πολιτικού προγράμματος με την κατεύθυνση και την ιστορική πορεία του καπιταλιστικού συστήματος. Αυτό που οφείλουμε να διερευνήσουμε εδώ είναι το επιχείρημα του Χάρβεϊ πάνω στον χαρακτήρα της κρίσης, στον τρόπο που η κρίση

παράγεται ως αποτέλεσμα των αντιφάσεων του καπιταλισμού και στον τρόπο που το κεφάλαιο προσεγγίζει τα όρια του σε συνάφεια με το ιδεολογικοπολιτικό κομμάτι της ανόδου του νεοφιλελευθερισμού.

Ο Χάρβεϊ πολλές φορές κάνει λόγο για τον τρόπο που εξελίσσονται οι κρίσεις ως δομικό στοιχείο του καπιταλισμού. Σε μία φράση που χρησιμοποιεί εξηγεί ότι η κάθε κρίση που εμφανίζεται έχει τις ρίζες της στην λύση που δόθηκε στην προηγούμενη. Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο ότι η οικονομική κρίση που ξέσπασε την δεκαετία του 1970 οδήγησε στη ρήξη του ταξικού συμβιβασμού που υπήρχε στην μεταπολεμική περίοδο και γενικότερα στην κατάρρευση του κευνσιανισμού. Εδώ παρατηρούμε ότι η κρίση του 1970 ερμηνεύεται σαν το πρώτο κομμάτι που συνέθεσε την εδραίωση του νεοφιλελεύθερου ρεύματος σαν κυρίαρχο πολιτικό δόγμα και ακολούθησε μία πορεία που συνεχίζει μέχρι σήμερα. Η περίοδος 1945-70 ήταν η περίοδος ανοικοδόμησης του καπιταλισμού και η δόμηση ενός συστήματος κατευνασμού τον διακρατικών ανταγωνισμών. Ο ταξικός συμβιβασμός ήταν απαραίτητος για την ταχεία ανοικοδόμηση του κεφαλαίου και των συνθηκών κερδοφορίας του στις άμεσες μεταπολεμικές συνθήκες. Οι κοινωνικές παροχές και οι καλοί μισθοί των εργατών αναζωπύρωναν την ζήτηση και ενίσχυαν την αγορά. Η αυξανόμενη ζήτηση στην αγορά έφερνε νέες προοπτικές για κέρδος στους κεφαλαιοκράτες οπότε ο συμβιβασμός με την εργασία ήταν κάτι το οποίο τους συνέφερε διότι δεν πληττόταν η κερδοφορία τους αλλά υπήρχε ραγδαία ανάπτυξη των κερδών τους.

Η υπερσυσσώρευση κέρδους όπως παρατηρείται οδηγεί σε κορεσμό την αγορά. Είδαμε ότι το κεφάλαιο πρέπει να ακολουθεί μία συνεχή κίνηση για να εκπληρώνει τον σκοπό του καθώς, όταν αυτή η κίνηση ανακόπτεται ή βαίνει μειούμενη, αυτό επιδρά με ανάλογο τρόπο και στον σκοπό της κίνησης του δηλαδή το κέρδος. Όταν μειώνεται το ποσοστό του κέρδους έχουμε κρίση καθώς η περιστολή του κέρδους ως σκοπού του κεφαλαίου οδηγεί σε ένα καθεστώς αποεπένδυσης. Όλο το προηγούμενο διάστημα το κράτος ακολουθούσε μία παρεμβατική πολιτική ώστε να διατηρεί την ροή του κύκλου

ομαλή και να μην δημιουργείται ο κορεσμός που αναφέραμε προηγουμένως. Όπως ήταν λογικό παρά την προσπάθεια εξομάλυνσης του οικονομικού κύκλου στις αρχές τις δεκαετίας του 1970 το κεφάλαιο έφτασε στο σημείο υπερσυσσώρευσης δημιουργώντας κρίση.

Η μεταπολεμική περίοδος βασιζόταν πέρα από τον ταξικό συμβιβασμό και σε ένα σύστημα σταθερών ισοτιμιών με βάση το δολάριο. Η κατάρρευση αυτού του συστήματος σαν αποτέλεσμα των ανεξέλεγκτων ροών κεφαλαίου σε παγκόσμιο επίπεδο δημιούργησε συνθήκες κρίσης. Το αποτέλεσμα ήταν η αύξηση της ανεργίας και του πληθωρισμού που οδήγησε σε δημοσιονομικές κρίσεις διαφόρων κρατών. Παράλληλα αυτό με την σειρά του είχε ως αποτέλεσμα την μείωση των φορολογικών εσόδων και την αύξηση των κοινωνικών δαπανών. Το κεφάλαιο λοιπόν χρειαζόταν ένα νέο πρόγραμμα επανακαθορισμού των συνθηκών κερδοφορίας του και περαιτέρω ανάπτυξης του.

Στον καθορισμό της έκβασης της κρίσης σημαντικό ρόλο παίζουν οι κοινωνικές δυνάμεις. Τα σοσιαλιστικά κόμματα τη δεκαετία του 1970 είχαν θέσει το ζήτημα της διαχείρισης της κρίσης σε ένα πλαίσιο κοινωνικό σε αντίθεση με την πορεία που ήθελε να διαγράψει για την κατεύθυνση της κρίσης το κεφάλαιο. Η απόπειρα διαχείρισης της κρίσης με ελαχιστοποίηση του κοινωνικού κόστους αποτελούσε απειλή για τις κεφαλαιοκρατικές τάξεις και για την δυνατότητα συσσώρευσης πλούτου αλλά και για την ίδια την ύπαρξη της. Από εκείνο το σημείο και μετά ήταν καθαρό ότι η άποψη που θα επικρατούσε θα ήταν αποτέλεσμα των ταξικών συσχετισμών και της δυναμικής της κάθε τάξης στην επιβολή της άποψης της.

Η προσκόλληση των κεφαλαιοκρατικών τάξεων στο νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα ήταν αυτή που καθόρισε την έκβαση της κρίσης της δεκαετίας του 1970. Το οικονομικό πρόγραμμα του νεοφιλελευθερισμού ήταν η διέξοδος που αναζητούσαν από την μία στην κρίση υπερσυσσώρευσης και από την άλλη αποτελούσε το ιδανικό πρόγραμμα πειθάρχησης της εργατικής τάξης. Επίσης αναδείκνυε το ρόλο της κεφαλαιοκρατικής τάξης σε αντίθεση με τα

κοινωνικού τύπου προγράμματα των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων. Η ανάδειξη των Ρέιγκαν και Θάτσερ στα τέλη της δεκαετίας του '70 έδειξε την τάση της αστικής τάξης να προωθήσει τα συμφέροντα της μέσα από αυτά τα δύο κόμματα και ήταν κάτι που έμελλε να δημιουργήσει ένα ρεύμα που επηρέασε αναλόγως όλα τα πολιτικά συστήματα.

Το πρώτο κομμάτι μέσα από αυτή την σύντομη ιστορική αναδρομή είναι ότι η κρίση της δεκαετίας του '70 ήταν ή μήτρα που γέννησε ουσιαστικά τον νεοφιλελευθερισμό. Η κρίση υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου οδήγησε στην ανάγκη δημιουργία ενός νέου προγράμματος για την δημιουργία νέων αγορών και νέων δρόμων για να κινηθεί το κεφάλαιο και να ομαλοποιηθεί η κυκλοφορία του. Το πρόβλημα ήταν ότι πλέον είχαν σταμάτησαν να υπάρχουν οι ευκαιρίες κέρδους που υπήρχαν στη μεταπολεμική περίοδο, καθώς ήταν το ίδιο το μεταπολεμικό καθεστώς συσσώρευσης που είχε περιέλθει σε κρίση. Εν ολίγοις, επρόκειτο πλέον για μία περίοδο ανακατατάξεων και αναδιαμόρφωσης του καπιταλισμού σε παγκόσμιο επίπεδο. Από εδώ προκύπτουν και τα προγράμματα αποκρατικοποιήσεων ως ένα πεδίο επένδυσης του κεφαλαίου. Το κεφάλαιο λοιπόν για να μπορέσει να κινηθεί δημιουργεί νέα εμπορεύσιμα προϊόντα. Στην προκειμένη περίπτωση μετατρέπει τα κοινωνικά αγαθά σε εμπορεύματα δημιουργώντας έτσι ευκαιρίες κερδοφορίας άρα και επένδυσης. Επίσης άλλο ένα κομμάτι είναι η απελευθέρωση της αγοράς χρήματος. Η μείωση των εργατικών μισθών ανοίγει ακόμα μία αγορά για το κεφάλαιο. Ο δανεισμός λειτούργησε σαν ένας τρόπος να αυξηθεί η καταναλωτική δύναμη των εργατών και να μην μειωθούν τα κέρδη των κεφαλαιοκρατών λόγω της πτώσης της ζήτησης. Αυτό το κομμάτι αποτελεί την κορωνίδα της αναπτυξιακής πορείας τομέων όπως ο κατασκευαστικός. Ο Χάρβεϊ εδώ διαπιστώνει τον στρεβλό τρόπο λειτουργίας των τραπεζών που λειτουργούν και από τις δύο πλευρές του οικονομικού κύκλου. Από την μία δανείζουν τις κατασκευαστικές εταιρίες για να δομήσουν κατοικίες και από την άλλη δανείζουν αυτούς που θέλουν να αγοράσουν ένα σπίτι. Οι τράπεζες λοιπόν είναι αυτές που διαμορφώνουν και την προσφορά και την ζήτηση. Αυτός ήταν

ο τρόπος της αναπτυξιακής πορείας των ΗΠΑ από την δεκαετία του '90 και μετά στην προσπάθεια του κεφαλαίου να επενδυθεί και να αντλήσει κέρδος.

Η κρίση και πόσο μάλλον η διαχείριση της αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά κομμάτια για την νεοφιλελεύθερη θεωρία. Η κρίση δείχνει το σημείο κορεσμού της οικονομίας σε συνθήκες υπερσυσσώρευσης και ο νεοφιλελευθερισμός δομεί μηχανισμούς δημιουργίας νέων πρόσφορων εδαφών για επενδύσεις του πλεονάζοντος κεφαλαίου. Παράλληλα οι κοινωνικές σχέσεις υποδεικνύουν από ποια σκοπιά θα βρεθεί το σημείο ισορροπίας. Όπως είδαμε στην αρχή του κεφαλαίου η σκοπιά που επέβαλε την νεοφιλελεύθερη συνταγή ήταν η σκοπιά της κεφαλαιοκρατικής τάξης.

Τα επόμενα 30 χρόνια από την επικράτηση της νεοφιλελεύθερης θεωρίας οι συνθήκες ανοικοδόμησης του παγκόσμιου καπιταλισμού συνέχιζαν να αναπαράγουν το πρόβλημα από το οποίο πάλευαν να ξεφύγουν την δεκαετία του 1970. Το βασικό πρόβλημα της υπερσυσσώρευσης λύθηκε μέσω των αποκρατικοποιήσεων-ιδιωτικοποιήσεων καίριων κρατικών υπηρεσιών προσωρινά. Τα κέρδη που αντλούν από αυτές τις δραστηριότητες οι κεφαλαιοκράτες πρέπει να επενδυθούν κάπου ώστε να μην σταματήσει η κίνηση του κεφαλαίου. Εδώ βλέπουμε ότι ο Χάρβεϊ βρίσκει ένα μοτίβο της κίνησης αυτού του προβλήματος. Η κεφαλαιοκρατική τάξη δεν μπορεί να λύσει το πρόβλημα χωρίς να καταργήσει τον ίδιο το ρόλο της στην αναζήτηση του κέρδους. Αυτό που κάνει είναι να μεταθέτει το πρόβλημα χρονικά ή και γεωγραφικά. Σε αυτό το σημείο βλέπουμε το δεύτερο στάδιο της σύνδεσης, το κομμάτι δηλαδή της κρίσης ως ευκαιρία.

Η επέκταση του καπιταλισμού σαν παγκόσμιο σύστημα ξεκίνησε από τέτοιου είδους κρίσης. Ο ιμπεριαλισμός γεννήθηκε σαν μία ανάγκη επέκτασης της ήδη υπάρχουσας κερδοφορίας και επέκτασης της σε όλα τα μέρη του πλανήτη. Αναζήτηση νέων αγορών, πρώτων υλών και εργατικού δυναμικού ήταν το πρώτο μέλημα των κεφαλαιοκρατικών τάξεων. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση του νεοφιλελευθερισμού εφόσον οι κεφαλαιοκρατικές τάξεις βρήκαν την οδό που τους επιτρέπει να επεκτείνουν την κερδοφορία τους: αυτό

κατέστησε αναγκαίο τη διάνοιξη και επέκταση αυτής της οδού. Η κρίση ως ευκαιρία είναι ένα από τα πιο βασικά δόγματα της κεφαλαιοκρατικής τάξης. Η αναδιοργάνωση του καπιταλισμού αναγέννησε τις συνθήκες συσσώρευσης για το κεφάλαιο αυτό όμως πρέπει να συνεχίσει να αναζητά νέες ευκαιρίες στην ανάγκη του να συνεχίζει ομαλά και κατά το δυνατόν απρόσκοπτα η συσσώρευσή του. Η επικράτηση του νεοφιλελεύθερου δόγματος στην Αμερική και το Σοκ Βόλκερ δημιούργησε ένα ντόμινο απορρύθμισης πολλών οικονομιών που είχαν βασίσει την οικονομία τους στην αξία του δολαρίου. Η απορρύθμιση είναι ακριβώς αυτό το κομμάτι που δημιουργεί τις νέες ευκαιρίες.

Εδώ οφείλουμε να σταθούμε και στον ρόλο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Η αναμόρφωση του στα Νεοφιλελεύθερα πλαίσια ήταν ο καταλυτικός παράγοντας της επέκτασης του προγράμματος. Το ΔΝΤ επέβαλε σε μία σειρά από χώρες τα τελευταία 30 χρόνια προγράμματα σκληρής λιτότητας, ραγδαίας μείωσης των κοινωνικών δαπανών και φυσικά αποκρατικοποιήσεων των δημόσιων επιχειρήσεων. Εμφανίζεται λοιπόν ως ένας μηχανισμός ρύθμισης της έκβασης της κρίσης υπέρ των κεφαλαιοκρατικών τάξεων δημιουργώντας ευκαιρίες για αυτές. Σε αυτό το σημείο αξίζει να κάνουμε μία αναφορά σε ένα σημείο του *LimitstoCapital* όπου ο Χάρβεϊ αναφέρει ότι κατά την διάρκεια της κρίσης η υποτίμηση της αξίας του πάγιου κεφαλαίου σε αντίθεση με το κεφάλαιο σε μορφή χρήματος ευνοεί τις συνθήκες για αυτόν που κατέχει το χρήμα να αγοράσει σε πολύ χαμηλή τιμή. Από αυτό το κομμάτι και μόνο σε συνδυασμό με την πολιτική που ακολούθησε το ΔΝΤ αντιλαμβανόμαστε πως αξιοποιήθηκε η οικονομική αποσταθεροποίηση μέσω της επιβολής του σοκ Βόλκερ από τις οικονομικές ελίτ.

Η κρίση εμφανίστηκε σαν ευκαιρία εξαγοράς μέσω παραγωγής σε πολύ χαμηλές τιμές. Με λίγα λόγια δημιουργία επενδύσεων και συνθηκών κέρδους μέσω της αναδιανομής των μέσων παραγωγής όχι με τον τρόπο που θα ήθελε η εργατική τάξη αλλά με τον τρόπο που επιθυμεί το κεφάλαιο για να συνεχίσει

να αναπτύσσεται. Αυτό καλύπτει όχι μόνο την εξαγορά δημοσίων οργανισμών και επιχειρήσεων αλλά και την εξαγορά μικρότερων κεφαλαιοκρατών από μεγαλύτερους. Σαν αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας εντοπίζουμε την περίοδο της νεοφιλελευθεροποίησης της οικονομίας παραδείγματα όπου έχουμε την εμφάνιση κρίσεων σε διάφορα μέρη του πλανήτη με τη συνταγή αντιμετώπισης τους να είναι η ίδια, δηλαδή η εκποίηση μεγάλων τμημάτων κρατικού και μη πλούτου σε πολύ κατώτερες τιμές από αυτές που αξίζουν. Αυτές οι κρίσεις για τον Χάρβεϊ έχουν αυτοτροφοδοτούμενο χαρακτήρα. Δημιουργούνται ως αποτέλεσμα της αποτυχίας των χρηματιστηριακών αγορών λόγω της έντονης κερδοσκοπικής τους φύσης με συνέπεια την ραγδαία υποτίμηση αξιών. Ο Χάρβεϊ παραθέτει μία σειρά οικονομικών κρίσεων που ακολουθούνται από ανάλογες διασώσεις στο παράρτημα της σελίδας 273 του έργου του *Το Αίνιγμα του Κεφαλαίου και οι Κρίσεις του Καπιταλισμού*.

Συμπεραίνουμε ότι ξεδιπλώνεται σταδιακά ένα πιο βαθύ μοτίβο σύνδεσης της κρίσης με την Νεοφιλελεύθερη πολιτική. Πλέον ο Νεοφιλελευθερισμός δεν αποτελεί μόνο την διέξοδο του κεφαλαίου στην κρίση υπερσυσσώρευσης του αλλά παίζει συγχρόνως και ένα ρόλο εξαγωγής της κρίσης με σκοπό την επέκταση των μεταρρυθμίσεων που θα του επιτρέψουν να αναδημιουργεί τις συνθήκες κερδοφορίας του παγκοσμίως. Με ένα πολύ απλό παράδειγμα οι κεφαλαιοκράτες θέλοντας να διαχειριστούν τις πετρελαιοπηγές μίας χώρας δεν θα καταθέσουν μία προσφορά κατευθείαν. Πρώτα από όλα θα προσπαθήσουν να δημιουργήσουν οικονομική ασφυξία στην χώρα αυτή μέσω του χρηματιστηρίου. Η πτώση στην τιμή του πετρελαίου θα οδηγήσει σε οικονομική ασφυξία σε μία χώρα που τα έσοδα της βασίζονται στο εμπόριο πετρελαίου με αποτέλεσμα να αναγκαστεί να πουλήσει φθηνά τα δικαιώματα εκμετάλλευσης σε μεγάλες εταιρίες. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί αυτό της Βενεζουέλας για το πως οι εγχώριες ελίτ σε συνδυασμό με αυτές τις Αμερικής ασκούν τέτοιου είδους πίεση για να βγουν κερδισμένες από την εκμετάλλευση των πετρελαϊκών αποθεμάτων. Εν ολίγης πρώτα εμφανίζεται μία μορφή κρίσης που δημιουργείται εξαιτίας έλλειψης χρηματικών ροών στην αγορά και στην συνέχεια εμφανίζεται και το ανάλογο πρόγραμμα διάσωσης που στόχο έχει να

προσελκύσει αυτό το κεφάλαιο μέσω της εκποίησης κρατικής περιουσίας σε βάρος των λαϊκών στρωμάτων καλύπτοντας ένα πολύ ευρύ φάσμα από πρώτες ύλες μέχρι συνταξιοδοτικά προγράμματα και κοινωνική ασφάλιση.

Εμφανίζεται λοιπόν ως μία ξεκάθαρη στρατηγική που επιδιώκει το κεφάλαιο το ότι επιθυμεί όχι μόνο να αγοράζει αλλά και να αγοράζει όσο πιο φθηνά γίνεται. Εδώ γίνεται πιο εμφανής ο ρόλος του χρηματοπιστωτικού συστήματος όπου πλέον του δίνεται η δύναμη να επιλέγει διάφορες επενδυτικές ευκαιρίες ανά τον κόσμο και αντιστοίχως να επενδύει ή να αποσύρει το ενδιαφέρον του. Αυτό βεβαίως είναι αποτέλεσμα της έλλειψης επενδυτικών ευκαιριών στο κομμάτι της βιομηχανικής παραγωγής ενώ ταυτόχρονα λειτουργεί σαν ένα σύστημα αξιολόγησης, πότε αρνητικό πότε θετικό, ανάλογα με την ροή επενδυτικού κεφαλαίου σε μία επιχείρηση. Αυτή η τακτική καταλήγει λοιπόν με το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο να ελέγχει την ροή χρήματος σε μία σειρά αγορών διεθνώς και με αυτό τον τρόπο να μπορεί να δημιουργεί κρίσεις οι οποίες προέρχονται από την έλλειψη χρηματικών ροών και ρευστότητας. Με αυτό τον τρόπο μπορεί μία μερίδα να αγοράζει σε εξευτελιστικές τιμές σημαντικές παραγωγικές δυνάμεις. Συμπεραίνουμε εδώ ότι η κεφαλαιοκρατική τάξη αφού έχει συσσωρεύσει τον πλούτο από την εργατική αρχίζει να στρέφεται ενάντια και σε μερίδες της ίδιας της τάξης της που δεν είναι τόσο ισχυρές. Μέσα από αυτή την διαδικασία αρχίζουν να εμφανίζονται συγχωνεύσεις και εξαγορές μικρότερων επιχειρήσεων π.χ εθνικής εμβέλειας από πολυεθνικές υποδεικνύοντας από την μία την ανάγκη του κεφαλαίου να επεκταθεί και να αναπαραχθεί και υποδηλώνοντας παράλληλα την συγκέντρωση όλο και περισσότερου πλούτου σε λιγότερους ανθρώπους.

Άλλη μία σταθερά που ξεδιπλώνεται κατά την διάρκεια της κρίσης το οποίο αποτελεί βασικό στοιχείο του Νεοφιλελευθερισμού είναι αυτό της ιδιωτικοποίησης των κερδών και της κοινωνικοποίησης των κινδύνων. Μία άλλη ορολογία που χρησιμοποιούν οι νεοφιλελεύθεροι για να περιγράψουν αυτή τη διαδικασία είναι: πολύ μεγάλη για να χρεοκοπήσει (too-big-to-fail). Εδώ βεβαίως αναφερόμαστε στην χρηματιστηριακή και επενδυτική

δραστηριότητα των τραπεζών. Όπως είπαμε το πρόβλημα με το τραπεζικό σύστημα βρίσκεται ότι δανείζει τόσο την παραγωγή όσο και την κατανάλωση διογκώνοντας την κατανάλωση αλλά δημιουργώντας ακραίες συνθήκες υπερσυσσώρευσης. Ο ανεξέλεγκτος δανεισμός αρχικά τους δίνει μεγάλα κέρδη από τους τόκους αλλά αυτή η κερδοφορία είναι αρκετά εύθραυστη την στιγμή που θα έρθει αναπόφευκτα ο κορεσμός και θα κάνουν την εμφάνιση του οι πρώτες στάσεις πληρωμών που προκαλούν αλυσιδωτές αντιδράσεις κατά μήκος όλων των χρηματικών ροών. Η τακτική που ακολουθείται πολλές φορές σε αυτές τις περιπτώσεις είναι το σπάσιμο των δανείων σε μικρότερα κομμάτια και η πώληση τους σε χαμηλότερη τιμή από την αξία τους, δηλαδή αυτό που είδαμε και προηγουμένως ως χρονική μετάθεση του προβλήματος. Ταυτόχρονα η επικερδής δραστηριότητα της είσπραξης τόκων οδηγεί το τραπεζικό κεφάλαιο στην αναζήτηση επενδύσεων υψηλού ρίσκου μέσω του λεγόμενου σκιώδους τραπεζικού συστήματος. Η αποτυχία αυτών των δραστηριοτήτων όμως επιβαρύνει τους φορολογούμενους πολίτες αφού το κράτος επεμβαίνει με προγράμματα διάσωσης μεταθέτοντας και αυτό το πρόβλημα χρονικά προτείνοντας συγχωνεύσεις δημιουργίες μεγαλύτερων συνασπισμών. Το πρόβλημα που εντοπίζει ο Χάρβεϊ είναι διττό: από την μία ασκεί κριτική στην πολιτική των συγχωνεύσεων διότι δημιουργεί ακόμα μεγαλύτερη συσσώρευση κεφαλαίου και κατά συνέπεια μεγαλύτερη ανάγκη αναζήτησης κερδοφορίας και από την άλλη ασκεί κριτική σε πολιτικό επίπεδο διότι όσο το κράτος παρεμβαίνει για να σώσει τις τράπεζες που προσπαθούν με αμφιλεγόμενους τρόπους να αναπτύξουν την κερδοφορία τους τόσο τους δίνει το δικαίωμα να συνεχίσουν να το κάνουν ξέροντας ότι την ενδεχόμενη αποτυχία τους θα την καλύψει το κράτος. Με λίγα λόγια αγοράζουν χρηματιστηριακά προϊόντα υψηλού ρίσκου χωρίς να έχουν πραγματικό ρίσκο.

Προσπαθώντας λοιπόν να βγάλουμε συμπεράσματα από την εξελικτική πορεία του νεοφιλελευθερισμού και με βάση την θεωρία της κρίσης του Χάρβεϊ μπορούμε πλέον να δούμε ξεκάθαρα την σύνδεση. Η κρίση είναι μία διαδικασία που διέπει τον νεοφιλελευθερισμό σε όλες τους τις φάσεις. Οι οικονομική κρίση του 1970 ανέδειξε το νεοφιλελεύθερο ρεύμα σαν το

πολιτικό πρόγραμμα που θα έβγαζε τις κεφαλαιοκρατικές τάξεις από την κρίση. Στην συνέχεια οι οικονομικές κρίσεις που ξέσπασαν τα επόμενα χρόνια ήταν αποτέλεσμα του νεοφιλελεύθερου μοντέλου αποδιοργάνωσης και επαναπροσδιορισμού της οικονομίας με βάση της νέες συνθήκες, κάτι το οποίο αποτέλεσε ευκαιρία για την δημιουργία νέων αγορών. Και τέλος βλέπουμε αυτή την στιγμή να υπάρχει μία κρίση ή οποία υφίσταται εξαιτίας της έκβασης της προηγούμενης μεγάλης κρίσης του καπιταλισμού, δηλαδή της επικράτησης της νεοφιλελεύθερης πολιτικής. Αυτό που παρατηρεί ο Χάρβεϊ είναι ότι πλέον το κεφάλαιο αδυνατεί να παράγει το κέρδος που παρήγαγε τα προηγούμενα χρόνια διότι έχει συσσωρευτεί σε τόσο μεγάλο βαθμό που δεν υπάρχουν πλέον τρόποι ώστε να διευρύνει την κυκλοφορία του. Αυτό γίνεται ακόμα πιο εμφανές αν αναλογιστεί κανείς την διόγκωση των χρηματιστηριακών αγορών τα τελευταία χρόνια. Η έλλειψη επενδυτικών ευκαιριών στο κομμάτι της παραγωγής προϊόντων δημιούργησε μία αγορά όπου πλέον το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο είναι σχεδόν διπλάσιο του βιομηχανικού.

Συμπεραίνουμε λοιπόν πως η κρίση υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου αρχίζει και διανύει μία ανεξέλεγκτη πορεία. Αυτή η αναζήτηση για πρόσφορο έδαφος και ανάπτυξη στα επίπεδα των προηγούμενων χρόνων κρίνεται πλήρως ανέφικτη εξαιτίας της αδυναμίας εύρεσης νέων αγορών που να εγγυώνται παραγωγή κέρδους. Η πραγματικότητα που εμφανίζεται σαν ενδεχόμενο είναι η χρονική μεταφορά του προβλήματος και αυτό είναι κάτι που προβληματίζει και τον Χάρβεϊ. Μία λύση ας πούμε είναι η δημιουργία μίας καταναλωτικής τάξης στην Κίνα. Αυτό για παράδειγμα θα μπορούσε να λύσει το πρόβλημα της υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου αφού θα άνοιγε μια αγορά που ισοδυναμεί με το 1/6 του παγκόσμιου πληθυσμού. Το πρόβλημα αυτής της λύσης είναι όμως τι θα γίνει όταν θα συσσωρευθεί το κεφάλαιο και αρχίσει πάλι να παγώνει η κυκλοφορία του. Ταυτόχρονα εισάγεται και το ερώτημα κατά πόσο το κεφάλαιο συναντά πλέον και όρια στην άντληση των φυσικών πόρων. Η προσπάθεια ραγδαίας ανάπτυξης του κεφαλαίου τα προηγούμενα χρόνια οδήγησε σε μία άνευ προηγουμένου φυσική καταστροφή.

Η σύνδεση ανάμεσα στο νεοφιλελευθερισμό και την κρίση διαπιστώνουμε ότι έχει ως υπόβαθρο το πρόβλημα των ταξικών σχέσεων. Η κρίση αποκαλύπτεται ως αποτέλεσμα της υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου και ο νεοφιλελευθερισμός φαίνεται να συνιστά μια λύση, έστω και προσωρινή, για τις κεφαλαιοκρατικές τάξεις για να επανέλθει η οικονομία σε ρυθμούς ανάπτυξης. Στο νεοφιλελεύθερο πλαίσιο η κρίση καθίσταται πλέον αναπόφευκτη και η λύση της είναι η μετάθεσή της είτε χρονικά είτε χωρικά δημιουργώντας ευκαιρίες κερδοφορίας για το κεφάλαιο από το ένα μέρος του πλανήτη στο άλλο και από την μία χρηματαγορά στην άλλη.

Επίλογος

Μέσα από την ανάλυση και την μελέτη του νεοφιλελευθερισμού όπως αυτή αναλύετε στο έργο του Ντεϊβιντ Χάρβεϊ μπορούμε να καταλήξουμε σε κάποια συμπεράσματα. Είδαμε πως ο νεοφιλελευθερισμός στην πραγματικότητα αποτελεί το πρόγραμμα της κεφαλαιοκρατικής τάξης να επανακαταλάβει την ισχύ της απέναντι στις άλλες τάξεις σε συνδυασμό με την προσπάθεια της να δημιουργήσει νέες συνθήκες κέρδους για την αναπαραγωγή της. Αντιλαμβανόμαστε παράλληλα την σημασία της κρίσης μέσα από την ιστορική πορεία του σύγχρονου καπιταλισμού και μέσα από τις αντιφάσεις που δημιουργούνται. Οι κρίσεις του καπιταλισμού παράγονται με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο παράγεται ο ίδιος και η διέξοδος της κρίσης ορίζεται από ένα μείγμα κοινωνικών συσχετισμών, διακρατικών συσχετισμών δύναμης, οικονομικής δύναμης και δυνατότητας γενικότερης προόδου. Όλα αυτά χρησιμεύουν στο να μπορέσουμε να αντιληφθούμε τα προβλήματα που προκύπτουν στις σημερινές συνθήκες και από ποία πλευρά και προς ποια κατεύθυνση κινείται η κάθε πολιτική.

Από την άλλη βλέποντας την σημερινή οικονομική κρίση μπορούμε να διαπιστώσουμε μέσα και από τα εργαλεία που αντλούμε ότι η φύση αυτής της κρίσης είναι απότοκο της λύσης της προηγούμενης. Μέσα από αυτό το κομμάτι έχει μεγάλη αξία να προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε πολλές κοινωνικές αντιδράσεις που αν κοιτάξουμε βαθύτερα θα δούμε ότι δεν πρόκειται απλά για τυχαία γεγονότα. Αν δούμε πως διανύει την ιστορική του

πορεία ο νεοφιλελευθερισμός σαν μία εξέλιξη της πορείας του ίδιου του καπιταλισμού μπορούμε να εντοπίσουμε κοινωνικές αντιδράσεις και συμπεριφορές που συσχετίζονται με το ραγδαίο άνοιγμα της ταξικής ψαλίδας που επέφερε την τελευταία τριακονταετία. Πόσο τυχαία για παράδειγμα είναι η εμφάνιση πολιτικών όπως ο Μπέρνι Σάντερς ή Τζέρεμι Κόρμπιν και η αυξανόμενη δυναμική που εμφάνισαν στο εσωτερικό δύο κομμάτων που ενώ αντιτάχθηκαν στις νεοφιλελεύθερες συνταγές και λύσεις εν τέλει τις υιοθέτησαν πλήρως. Κατά πόσο έχει να κάνει αυτό με την ραγδαία αποδυνάμωση των εργατικών ενώσεων και συνδικάτων τα προηγούμενα χρόνια. Είναι σίγουρα πράγματα τα οποία μπορεί να μην συσχετίζονται απόλυτα αλλά σίγουρα μπορούν να γεννήσουν ερωτήματα που με την σειρά τους να δημιουργήσουν απαντήσεις.

Κλείνοντας, νομίζω ότι αντιλαμβανόμενοι την πορεία και την μορφή που έχει ο σημερινός καπιταλισμός μπορούμε να αντιληφθούμε καλύτερα και το μέλλον. Γι αυτό οφείλουμε να εξετάσουμε διεξοδικά την λειτουργία του και τον ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν οι κοινωνικές δυνάμεις στην έκβαση της σημερινής οικονομικής κρίσης όπου αν κατανοήσουν τον ιστορικό τους ρόλο και το ταξικό τους συμφέρον μπορούν πραγματικά να επιφέρουν αλλαγές.

Βιβλιογραφία

Harvey D.(1982). *Limits to Capital – Oxford: Basil Blackwell Publisher Limited*

HarveyD. (2003). *Ο νέος ιμπεριαλισμός* (μτφ. Νίκος Κοτζιάς) – Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη

HarveyD. (2005). *Νεοφιλελευθερισμός, ιστορία και παρόν* (μτφ. Νίκος Κοτζιάς) – Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη

HarveyD. (2005). *Το αίνιγμα του κεφαλαίου και οι κρίσεις του καπιταλισμού* (μτφ. Πέτρος Χατζόπουλος) - Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη

Harvey, D. (2007, February 1). The Neoliberal City (Video) Retrieved on June 2016 from <https://www.youtube.com/watch?v=rfd5kHb-Hc8>

Harvey, D.(2010, May 6). The Crises of Capitalism (Video). Retrieved on June 2016 from <https://www.youtube.com/watch?v=26o22Y33h9s>

Harvey, D. (2016,September 12) David Harvey Lecture 1: Capital as Value in Motion.Retrieved on September 2016 from <https://www.youtube.com/watch?v=4MceeO4Ulr>

Hayek F. (1960). The Constitution of Liberty – Chicago : University of Chicago Press

MarxK. (1867). Το Κεφάλαιο Τόμος 1^{ος} (μτφ. Παναγιώτης Μαυρομάτης) – Αθήνα : Εκδόσεις Σύγχρονη εποχή

Marx K. (1867). Το Κεφάλαιο Τόμος 3ος (μτφ. Παναγιώτης Μαυρομάτης) – Αθήνα : Εκδόσεις Σύγχρονη εποχή